

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Г. Шада

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Тема: «МЕРЕЖЕВИЙ СУБ'ЄКТ МІЖ СПРАВЖНІСТЮ ТА
ДОСТОВІРНІСТЮ»

Виконав: студент VI курсу
група ОФМ-61

Спеціальність: 033 Філософія
(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Філософія

Мушенко М. Є.

Керівник Шильман М. Є.

Рецензент Тагліна Ю. С.

Підсумкова оцінка: за національною
шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії
Протокол № _____ від « » грудня 2024 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2024 рік

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі досліджуються сучасна мережева комунікація, принципи формування мережевого суб'єкта, що обумовлюють розподіл зон їхньої правової, економічної, політичної відповідальності, а також можливості відновлення класичної публічної сфери комунікації через утворення цифрових комунікаційних та правових систем, які пройшли конвергенцію.

Метою роботи є аналіз процесів конструювання форм суб'єктності в цифрових мережах та процедур верифікації, через які відбуваються ці процеси. Для досягнення цієї мети вирішується наступні **завдання**: розкрити особливості функціонування цифрових мереж, які організуються за принципом (не)доступності; прояснити специфічні ознаки та сутнісні риси мережевого суб'єкта; розглянути ключові процедури його верифікації; проаналізувати процеси конструювання форм суб'єктивності в цифрових мережах; висунути гіпотезу щодо можливих інструментів їх конструювання через дистрибуцію прав доступу; окреслити можливості розбудови цифрових комунікаційних систем, які б пройшли конвергенцію із правовими системами певних держав, і які б засновувалися на принципах довірчого спілкування.

Об'єктом дослідження є форми суб'єктивності в цифрових мережах; **предметом дослідження** — можливості ідентифікації мережевого суб'єкта. **Методологічним підґрунтям** є метод аналізу-синтезу та узагальнення, структурно-функціональний і компаративний методи, соціально-філософських концепти у руслі пост-структуралістського філософування.

Результати дослідження: виявлення можливостей і відповідних способів утворення цифрових комунікаційних та правових систем, що пройшли конвергенцію і засновуються на принципах довірчого спілкування.

Структура роботи. Робота складається з вступу, 3 розділів (що містять 11 підрозділів), висновків та списку використаних джерел (59 найменувань).

Ключові слова: суб'єкт, мережа, мережева комунікація, мережевий суб'єкт, спільнота, влада, форми цифрової суб'єктності, (не)доступність.

ABSTRACT

The qualifying paper explores modern networked communication, the principles of forming a network subject, which determine the demarcation of zones of their legal, economic, and political responsibility, as well as the possibilities of restoring the classical public sphere of communication through the formation of digital communication and legal systems that have undergone convergence.

The purpose of the study is an analysis of the processes of constructing forms of subjectivity in digital networks and the verification procedures through which these processes occur. To achieve this purpose, **the following tasks** have been accomplished: revealing the peculiarities of the functioning of digital networks, which are organized on the principle of (in)accessibility; clarifying the specific characteristics and essential features of a network subject; consideration of the key procedures for its verification; analysis of the processes of constructing forms of subjectivity in digital networks; putting forward a hypothesis regarding possible tools for their construction through the distribution of access rights; outlining the possibilities of developing digital communication systems that would converge with the legal systems of certain states and would be based on the principles of trustful communication.

The object of the study are forms of subjectivity in digital networks, **the subject matter** is network subject identification capabilities. **The methodological basis** is the method of analysis-synthesis and generalization, structural-functional and comparative methods, social-philosophical concepts in the vein of post-structuralist philosophizing.

The result of the study: identifying opportunities and appropriate ways to create converged digital communication and legal systems based on the principles of trustful communication.

The structure of the work. The work consists of an introduction, 3 chapters (which contain 11 paragraphs), a conclusion, and the bibliography (59 names).

Keywords: *subject, network, network communication, network subject, community, power, forms of digital subjectivity, (in)accessibility.*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ВИМІРИ ЦИФРОВОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ.....	7
1.1. Комунікація у цифрових мережах.....	7
1.2. Цифрова суб'єктність: теорії репрезентацій	9
1.3. Цифрова суб'єктність: інші теорії.....	11
1.4. Мережевий суб'єкт	16
Висновки до розділу 1	20
Розділ 2. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖЕВОГО СУБ'ЄКТА.....	22
2.1. Обмежена приватність у цифрових мережах.....	22
2.2. (Не)доступність як організаційний принцип цифрових мереж: три проблеми	27
2.3. Мережеві процедури аутентифікації, ідентифікації, авторизації	37
Висновки до розділу 2	43
Розділ 3. ДОВІРЧЕ СПІЛКУВАННЯ МЕРЕЖЕВИХ СУБ'ЄКТІВ.....	45
3.1. Альтернативні проекти мережевої комунікації	45
3.2. Утворення форм змішаної суб'єктності	52
3.3. Достовірність учасників довірчого спілкування	59
3.4. Мужність як філософська чеснота	65
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	75
ДОДАТКИ	81

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні, у ситуації «другої комунікативної революції» (Я. Ван Дейк; Д. МакКьюел), що обумовлена «революцією інформаційних технологій» (Р. Хассан), комунікація та комерційна активність через новітні технічні прилади здійснюються, здебільшого, у цифрових мережах, де користувачі ще мають змогу залишатися анонімними й, частіше, бажають перебувати в області «обмеженої приватності» (Л. Страгілевіц). Саме з огляду на це постає питання про ідентичність, дієздатність і відповідальність (економічну, політичну та правову) таких користувачів, які здійснюють видимі для інших інтеракції у цифрових мережах, але доступ до кого є опосередкованим обліковими записами і персональними сторінками. Окрім того, рух до «позитивного і прозорого суспільства», де усі б були цілком «відкриті» один для одного, натикається на непроходиму перешкоду, бо, як пише Б.-Ч. Хан: «Людина непрозора навіть для самої себе... Саме тому неможлива і міжособова прозорість» [27, с. 15].

Ще напочатку 90-х років Ж. Дельоз зауважив, що в «суспільствах контролю», становлення яких він пророкував, «Індивідууми стають 'дивідуумами', а маси — семплами, ринками і банками даних» [9, с. 180]; тобто, жоден користувач чи група користувачів у цифрових мережах не існує як єдине ціле; їхня інформація та інформація про них є розподіленою між численними серверами та веб-ресурсами та її надзвичайно складно зв'язати воєдино навіть за допомогою відповідних алгоритмів (наприклад, фільтрації пошукових запитів — тим паче, що вони застосовуються, здебільшого, для збору і сортування комерційно корисної інформації (Х. ван Дейк). Але попри те, що, навіть на перший погляд, знайти «аутентичного» суб'єкта в цифрових мережах неможливо, задля того, щоб існував той, кому можна б було висувати вимоги щодо виконання певних обов'язків та\або надавати певні права (тобто, той, кого можна б було притягнути до відповідальності за його дії), державна

та корпоративна влада наполягає на вимушеному, але необхідному постійному вдосконаленні процедур підтвердження суб'єктності користувачів, чим далі тим частіше залучаючи для цього «біометричний матеріал» (Ш. Ірвін) та\або документи державного зразка (Facebook Help Center). До згаданих вище процедур, належать, зокрема, авторизація, ідентифікація та аутентифікація.

Всупереч цьому прагненню суб'єкт, чиї результати дій тільки й можна спостерігати в цифрових мережах, не може бути «справжнім» та «аутентичним», бо його акаунти та сторінки є лише певними «соціальними репрезентаціями» (Х. Азенбаум), які, скоріш, перешкоджають безпосередньому доступу до нього самого, або, навіть, взагалі не дають «розгледіти» жодного референта. Цей суб'єкт може бути лише «достовірним» та «ідентифікованим», тобто ототожненим чи-то з певним громадянином, чи-то з певним суб'єктом економічних та правових відносин, дійсність яких визнається певними дискурсами та політичними системами. Отже, як відомо за М. Фуко, будь-яка достовірність буде похідною конструкції тієї дійсності, на яку посилається.

Наразі, цей шуканий суб'єкт не має навіть усталеної назви ані у науковій, ані у правовій літературі — його називають «користувач», «клієнт», «ліцензіат» тощо, тим самим сплутуючи ці терміни; але для того, щоб уникнути хибних конотацій та прояснити поняття користувача в мережі, ми визначаємо його як мережевого суб'єкта.

Отже, **проблема** полягає у тому, що користувачі у цифрових мережах мають невизначену суб'єктність; й за умов зростаючої значущості цих мереж у всіх видах комунікації неможливість чіткої ідентифікації її суб'єктів та демаркації зон їхньої відповідальності веде до унеможливлення довірчого спілкування.

Об'єкт дослідження — форми суб'єктивності в цифрових мережах.

Предмет дослідження — можливості ідентифікації мережевого суб'єкта.

Мета дослідження — аналіз процесів конструювання форм суб'єктності в цифрових мережах та процедур ідентифікації, аутентифікації, авторизації, через які відбуваються ці процеси.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити наступні **завдання**:

- провести рекогносцировку термінології щодо сучасного поняття мережевого суб'єкта та цифрових мереж;
- розкрити особливості функціонування цифрових мереж, які організуються за принципом (не)доступності;
- прояснити специфічні ознаки та сутнісні риси «мережевого суб'єкта»;
- розглянути ключові процедури верифікації мережевого суб'єкта: авторизацію, ідентифікацію та аутентифікацію та вказати на їхні сутнісні відмінності;
- проаналізувати дійсні та можливі процеси конструювання форм суб'єктивності в цифрових мережах;
- висунути гіпотезу щодо можливих інструментів конструювання форм суб'єктивності в цифрових мережах у вигляді механізмів диференційованої дистрибуції прав доступу між мережевими суб'єктами;
- окреслити можливості розбудови цифрових комунікаційних систем, які б пройшли конвергенцію із правовими системами певних держав, і які б засновувалися на принципах довірчого спілкування.

Методологічним підґрунтям дослідження є методи аналізу-синтезу та узагальнення, структурно-функціональний метод, компаративний метод, а також новітні соціально-філософські концепти, розроблені у руслі філософування французьких мислителів другої половини ХХ-го століття.

Теоретичною базою дослідження є праці зарубіжних дослідників у царині теорій комунікації (Р. Т. Крейг [8] та ін.); теорії мереж та цифрових медіа (М. Кастельс [7], Я. ван Дейк [52], Х. ван Дейк [53, 54], Ф. Стадлер [47], Р. Шрьодер [44], Т. Джордан [33, 34] та ін.); французької філософії другої половини ХХ-го століття (М. Фуко [12, 13, 14, 15, 16, 17], Ж. Дельоз [9], Ж. Бодрійяр [3], Ж.-Ф. Ліотар [36]); філософії техніки (Ю. Хуай [30]); сучасної політичної філософії (Х. Азенбаум [2] та ін.); правознавства в галузі новітніх медіа та мереж (Л. Я. Страгілевиц [48] та ін.); філософії «цифрової епохи» (А. Р. Геллоуей [19, 20], Ю. Такер [19, 20, 49], Б.-Ч. Хан [27], та ін.);

частково — критичної марксистської теорії (К. Фукс [18], П. Борі [5], Р. Хассан [29], У. Мех'яс [37], С. Тімке [51] та ін.).

Наукова новизна: був проведений аналіз процесів конструювання мережесуб'єктів, а також запропонована архітектура розбудови цифрових комунікаційних систем, які пройшли конвергенцію із правовими системами, що уможлиблює в їхніх межах практику довірчого спілкування.

Практичне значення одержаних результатів: результати роботи можуть бути використані для подальшого дослідження феномену мережевого суб'єкту як з соціолого-політологічних, так і з філософських позицій та при викладанні курсів з теорії мереж і цифрових медіа у навчальних закладах.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів (що містять 11 підрозділів), висновків, списку використаної літератури, завершується анотаціями. Загальний обсяг дослідження — 74 сторінки та 6 сторінок списку використаної літератури, який налічує 59 позицій.

РОЗДІЛ 1. ВИМІРИ ЦИФРОВОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ

1.1. Комунікація у цифрових мережах

Всі сучасні дослідження в області цифрових комунікацій, мереж і медіа взагалі розпочинаються в ситуації термінологічної невизначеності і плутанини. Це спричинено теоретичним та методологічним плюралізмом в цій царині, який встановився в ній вже більше тридцяти років тому. Р. Т. Крейг у 1999-ому році сформулював цю проблему так: «Не існує канону загальної теорії, на яку всі вони [різні підходи та школи — М. М.] посилаються. Немає спільних цілей, які б їх об'єднували, немає спірних питань, які б їх роз'єднували. Здебільшого вони просто ігнорують одне одного» [8, с. 119]. З цієї причини, задля того, щоб бути зрозумілими, ми маємо дати дефініції основних і, здавалось би, загальновідомих понять.

В попередній роботі залишаючись в межах критичної, кібернетичної та соціокультурної традицій ми аналізували визначення комунікації, які були надані М. Кастельсом, Я. ван Дейком, К. Фуксом, Д. МакКьюелом та Н. Луманом, і які часто суперечили одне одному. В результаті ми випрацювали власне, яке звучить наступним чином: комунікація — це сполучання акторів у процесі обміну / трансферу символічної інформації. Під цифровою ж комунікацією, ми розуміємо таку комунікацію, яка відбувається за допомогою новітніх технічних засобів (здебільшого ЕОМ), і на інфраструктурному рівні перебігає у вигляді трансферу / обміну між приладами кодованої інформації розподіленої на біти [52, с. 7].

Основною теоретичною організаційною моделлю комунікації в науковій літературі за останні сорок років стала мережа. «Мережа — це сукупність взаємопов'язаних вузлів» [7, с. 37], і слід додати, що вона функціонує за бінарною логікою включення / виключення вузлів-акторів; мережа — це інтерреляційна, інтерактивна, відкрита структура сполучання суб'єктів. Цю модель вчені часто використовують і для теоретичної репрезентації інших структур, як, наприклад, робить Ю. Такер розглядаючи не лише комп'ютерні

чи інформаційні, а й біологічні мережі [49, с. 94]. З огляду на це ми повинні обмежити об'єкт дослідження виключно цифровими мережами. Цифрова мережа — це така мережа, яка уможливорює, забезпечує і визначає перебіг цифрової комунікації, слугуючи суб'єктам комунікації своєрідним «віртуальним середовищем» [46, с. 36]. Інакше кажучи, це така мережа, чия інфраструктура утворюється комп'ютерними мережами, зв'язок між елементами яких стає можливим завдяки функціонуванню певних протоколів, програм та алгоритмів.

Вочевидь, наразі доступ до цифрових мереж найчастіше отримується користувачами через Інтернет, який є цифровою мета-мережею. Основна його функція «...полягає в тому, щоб з'єднувати різні комп'ютерні мережі та передавати пакети бітів від будь-кого будь-кому, хто є частиною мережі, яка реалізувала протоколи з'єднання» [33, с. 19]. До числа цифрових мереж, які об'єднуються Інтернетом, ми також відносимо деякі веб-ресурси: платформи та «соціальні мережі» — основні віртуальні середовища комунікації для більшості суб'єктів. Як пише Х. ван Дейк: «ми визначили платформу як програмовану архітектуру, призначену для організації взаємодії між *користувачами* [курсив наш — М. М.]» [54, с. 9].

Загалом, ми можемо прийняти цю дефініцію, але маємо зробити суттєве уточнення: користувач — це лише одна з можливих форм суб'єктності у цифрових мережах, проте не єдина. Так платформи дозволяють розрізнити щонайменше такі форми: адміністратор, модератор, службовець технічної підтримки, гість; або консультант, вчитель / учень тощо — в залежності від призначення та спеціалізації певної платформи. З іншого боку, будь-яка особа, яка є учасником комунікації на платформі, має змогу відігравати ту чи іншу роль, займати ту чи іншу позицію в залежності від того, в якій «комунікативній ситуації» вона знаходиться, які цілі переслідує, з ким та з приводу чого спілкується тощо. Більш того, вона може знаходитися в різних комунікативних ситуаціях одночасно, граючи декілька ролей одразу.

1.2. Цифрова суб'єктність: теорії репрезентацій

Спостереження цього феномену (і подібних до нього) навело деяких дослідників на думку, що суб'єкт в мережі є «фрагментованим». Багато хто навіть знайшов у цьому ще одне підтвердження тези, яку часто називають пост-структуралістською, що «ми більше не можемо представляти 'індивіда' в термінах цілісного, зосередженого, стабільного та завершеного Ego або автономного, раціонального 'я'. 'Я' розуміється як більш фрагментоване та неповне, що складається з кількох 'я', кількох ідентичностей...» [26, с. 225]. Або доповнюючи: «Звичайно, є ситуації, в яких 'Я' має займати центральне місце і бути відповідальним — наприклад, під час підписання контракту або під час складання обітниць. Але той факт, що 'Я' або его іноді займає місце в багатій красі життя, не є підставою думати, що це 'Справжнє Я' в будь-якому сенсі» [23, с. 58]. Звісно, цифрова суб'єктність навіть і не претендує на статус справжнього «я».

Проілюструємо цю думку декількома прикладами. Ф. Стадлер, який зосереджується на дослідженні Digital Condition, вважає, що «'Я' більше не розуміється в есенціалістських термінах, а радше перформативно» [47, с. 88], тобто «я» — це череда (мовних) актів конститування «мене»; «я є» допоки виконується роль «мене». Також підтримку ця позиція знайшла і у К. Гергена: «...центроване відчуття обмеженого 'я' повільно поступається місцем 'мультифренії' часткових і суперечливих відчуттів 'я'. Ідентичність стає текучою...» [21, с. 109]. З точки зору З. Папачарісі: «Мережевий 'я', спілкуючись із розкришеною та розмноженою аудиторією, шукає соціальних можливостей для самовираження та підключення (connection)» [38, с. 317], які суть його основні ознаки. В даному випадку суб'єкт також розглядається, скоріше, в соціокультурному та соціопсихологічному аспектах, аніж суто в філософському.

І дійсно, сучасна філософія визнає, що людський індивід не є виключно раціональною істотою, що він конститується також і своїми несвідомими бажаннями, які часто суперечать не тільки його усвідомленим прагненням, але

й здоровому глузду взагалі. Проте нескладно помітити, що ці дослідники пов'язують питання суб'єктності із питаннями (само)ідентифікації та (само)репрезентації. Причому ідентифікація не всіма з них визначається як розумовий акт, скоріше, як мінливий феномен психологічного життя індивіда, про що свідчить і висловлювання Гергена про *відчуття, а не усвідомлення «себе»* кимось.

З цього приводу, більш точно і конкретно висловлюється Р. Вілкі, який загострює твердження колег говорячи, що «...в конфігуруванні *'цифрового мене'* [курсив тут і далі наш — М. М.] усі сталі соціальні розподіли... заміщуються *текучими* просторами *само-творення*» [56, с. 177]. І хоча Вілкі вважає, що «цифровий суб'єкт... реальність кіборга — це поверхнева гра та опір цифрової культури будь-якому формуванню будь-якими соціальними силами» [там само, с. 177], але, на нашу думку, таку творчість не слід плутати із мистецьким актом — актом спротиву, як каже Ж. Дельоз. Скоріше, слід звернути увагу на використаний термін «текучість», який був визначений і запропонований З. Бауманом. На його думку, головна задача індивіда в «м'яких» суспільствах є вкрай прагматичною і полягає «...у тому, яку ідентичність *обрати* [курсив тут і далі наш — М. М.] і як зуміти вчасно зробити інший вибір, якщо раніше обрана ідентичність *втратить цінність або свої спокусливі риси*» [4, с. 185]. Коротше кажучи, текучість не означає аморфності, а обирати зі списку — чинити спротив. До речі, нижче ми ще висловимо свою думку щодо доцільності використання різними дослідниками терміну «кіборг» в цілях визначення цифрової суб'єктності.

Таким чином, «фрагментарність» суб'єкта розуміється цими філософами як множинність актів його *творчих (само)репрезентацій та демонстративних (само)ідентифікацій* в цифрових мережах. Простіше кажучи, важливо не те, чи є суб'єкт фрагментованим чи ні, важливо те, що він *вбачається* таким. Наголос у цих дослідженнях падає на те, як суб'єкт себе представляє (у-являє) собі та іншим з огляду на ті можливості, які пропонують йому новітні цифрові технології. Так, політичний філософ Х. Азенбаум підкреслює: «Соціальні

медіа забезпечують простір видимості (appearance), сцену, на якій демократичні суб'єкти актуалізують себе через політичні дії» [2, с. 1]; але взагалі-то не лише політичні події чи суб'єкти стають видимими на цій сцені.

М. Щербина добре підсумовує загальну мету цих студій — це вивчення «...стратегій його / її [як каже автор: homo informaticus — М. М.], самоідентифікації та комунікації...», результати реалізації яких представлені численними «Інтернет-особистостями», і які детерміновані принципами функціонування цифрових мереж [57, с. 439].

Отже, можна сказати, що згадані вище дослідники, а, взагалі-то, більшість з тих, хто працює в межах визначеної проблематики, поділяють одну точку зору щодо питання суб'єктності в цифрових мережах. В свою чергу точка зору, як вчить герменевтика, визначає дослідницьку установку, а також методи і підходи, які застосовує науковець. Таким чином, теорії цифрової суб'єктності, які були випрацювані цими вченими, ми можемо, щоправда спрощуючи, об'єднати під одною назвою теорії репрезентацій. Ми вже окреслили в загальних рисах ту модель суб'єкта, яку пропонують ці теорії, але жодна з них не задовольняє нас повною мірою. Причина цьому — геть по-іншому сформульована наукова проблема: ми маємо розглядати не суб'єкта висловлювань і не його комунікативні сигнали, як це робила семіотика, а суб'єкта операцій і дій в цифрових мережах, не поширюючи поняття висловлювання настільки, щоб воно включало в себе будь-який акт, і поняття знаку настільки, щоб воно включало в себе всі предмети сфери культури, всі результати дій суб'єктів.

1.3. Цифрова суб'єктність: інші теорії

Майже всі інші праці в галузі цифрової комунікації побічно торкаються питання цифрової суб'єктності: або воно просто не знаходиться в центрі уваги науковців, або вони шукають на нього відповідь лише з огляду на власні дослідницькі цілі.

Наприклад, такі філософи як Р. Хассан, С. Тімке, П. Борі, К. Фоше та ін., чий доробок в області теорій цифрової комунікації датується останніми роками, повертаються до більш класичного гуманістичного розуміння суб'єкта — до марксистського, хоча і переосмисленого. Хассан аналізує процеси «цифрового відчуження», включення *індивіда-робітника* в коло виробництва-споживання, становлення класу «нового пролетаріату» з числа робітників сфери ІТ, цифрових послуг тощо [29, с. 159]. Тімке концентрується на критиці сучасного (американського) імперіалізму, який, озброєний новітніми цифровими технологіями, веде агресивну пропаганду, маніпулюючи *суспільною свідомістю*, виправдовуючи воєнні дії по всьому світу [51, с. 16]. Борі розвінчує міфи вільного Інтернету, викриває нечесність наративів про свободу комунікації, які наразі є стійкими гештальтами «*хибної свідомості*», одним словом, ідеологією [5, с. 69]. Фоше зосереджується на вивченні процесів комодифікації дигітальних об'єктів та утворення онлайн соціального капіталу, тим самим продовжуючи роботу розпочату П. Бурдьє, Дж. Коулманом, Р. Патнамом [11, с. 13]. Всі четверо в своїй роботі звертаються до теорії психоаналізу, до робіт філософів Франкфуртської школи, до так званого пост-структуралізму, але все одно їхня мета — словами Ф. Енгельса, вивчення «...умов звільнення пролетаріату» [10, с. 6]. Звідси ж випливає і їхнє гуманістичне визначення суб'єкта, проте це визначення для наших цілей є занадто широким.

Так, К. Фукс, один з найзначніших учасників цього руху, відкрито проголошує повернення філософії до гуманізму, до розуміння людської природи в дусі Аристотеля. На його думку, «...є традиції, які... завдали великої шкоди критичній теорії: альтюсеріанство, постмодернізм, пост-структуралізм, а також анти- та пост-гуманізм» [18, с. 19]. Підсумовуючи, він каже, що політична мета критичної теорії в сучасних умовах «...полягає в тому, щоб ми [все людство — М. М.] об'єдналися і через соціальну боротьбу перетворили комунікативний капіталізм у суспільство, яке засноване на загальних благах... Гуманізм є істинним і повним лише у вигляді людської спільноти, заснованої

на загальних благах. Загальне благо може стати істинним лише через гуманізм» [там само, с. 24].

Іншим прикладом можуть слугувати праці М. Кастельса. Вчений визначає суб'єкта в термінах почасти нейрофізіології, почасти філософії свідомості, яка характерна для аналітичної традиції, при цьому він займає матеріалістичні позиції [7, с. 163]. Одна з головних задач проведеної Кастельсом роботи — пошук нових форм «повстанської», революційної суб'єктності. Сучасна людина, споживач медіа-контенту, є жертвою фреймінгу та інших маніпуляцій (часто ненавмисних) з боку медіа. Вона не є і не може бути вільною в сучасних мережах комунікації, які організовані тим чином, щоб приносити користь великим медіа корпораціям або іншим бенефіціарам, в тому числі сильним національним державам. Але вже ті цифрові технології, які могли вважатися новітніми ще двадцять років тому, надавали людині можливість «...перепрограмувати мережі комунікації» [там само, с. 449]. Тепер вже вони можуть використовувати той же фреймінг як інструмент боротьби заради народження нового суб'єкта: «...соціальні рухи відкривають можливість створення іншого світу на протипагу відтворенню існуючих норм та дисциплін, вбудованих у громадські інститути. Вводячи нову інформацію, нові практики та *нових акторів* [курсив тут і далі наш — М. М.]...» [там само, с. 449]. На думку соціолога, «...політичні *повстанці*...» мають на меті «...створення нового змісту та нових форм у мережах, які пов'язують *свідомості* та їхнє комунікативне середовище, що рівносильно *переоснащенню нашого розуму*. Якщо ми *відчуваємо/думаємо по-іншому*, опановуючи нові значення і нові правила для надання сенсу цим значенням, то ми і *діємо інакше*, і припиняємо трансформувати спосіб, за допомогою якого діє наше суспільство, або руйнуючи існуючий порядок, або домагаючись нового соціального контракту, який визнає нові владні відносини як результат змін у *суспільній свідомості*» [там само, с. 450]. Кастельсове прагнення до нового суб'єкта, до нових спільнот, які були б створенні за принципами відмінними від неоліберальних та капіталістичних, поділяє і Г. Рейнгольд.

Підтвердженням цієї думки є розроблений Рейнгольдом концепт «розумних натовпів», або смартмобів, стихійно утворених революційних спільнот, комунікаційною інфраструктурою яким слугують мобільні цифрові прилади [42, с. 9].

Таким чином, цифрова суб'єктність розглядається Кастельсом (те ж саме можна сказати і про Рейнгольда) не сама по собі, а лише з огляду на її, скажімо так, революційний потенціал. Роботи вченого по праву можна назвати класичними в галузі сучасної теорії мереж, медіа та комунікації, в тому числі за широту проведених ним досліджень. Проте він також не розглядає суб'єкта в мережі іманентно тим операціям, які він виконує, діям, які він чинить.

Більш близький нам метод дослідження обрали Я. ван Дейк, Х. ван Дейк, Т. Поелл, М. де Вааль та ін. Науковці в більш пізніх своїх працях зосереджуються на аналізі конкретних форм цифрової суб'єктності, які представлені на різноманітних платформах, як, наприклад, згадані раніше: користувачі, адміністратори тощо. Так, Х. ван Дейк ще в роботі 2013-го року розглядала форми цифрової суб'єктності в більш широкому, в загально-соціальному контексті, її метою було «...запропонувати аналітичну модель для пояснення того, як платформи стали центральними силами у побудові соціальності, як власники та користувачі допомогли сформувати цю побудову та як вона їх сформувала; іншими словами, він хоче покращити історичне розуміння впливу соціальних мереж на повсякденне життя...» [53, с. 23]. Хоча вже тоді вчену все більше цікавили конкретні платформи, як-то Facebook, Twitter, YouTube, Flickr тощо, їх вплив на утворення нових форм суб'єктності. У 2018-ому році Х. ван Дейк в співавторстві із Т. Поеллом та М. де Ваалем розробляють концепт «гібридних акторів» платформ, роблячи ще декілька кроків в дослідженні форм цифрової суб'єктності. На їх думку, уявлення про платформи як про нейтральні засоби виявилось хибним, а разом з ним розуміння їх як всього лише з'єднувачів (connectors) «...поступилося місцем новій категорії гібридних акторів: операторам платформи та користувачам» [54, с. 20]. Ці актори суть гібриди, тому що вони діють як в

мережі, так і поза її межами. Також вони можуть бути державними, громадянськими або ринковими. Це можуть бути як спільноти, так і поодинокі індивіди. Таким чином, ці вчені вже не займаються *проектуванням* (революційних) суб'єктів, лише *опису* вже існуючих їхніх практик та відносин між ними. Їх також не цікавлять *(само)репрезентації* цих акторів на платформах, а лише їхні економічні, політичні, соціальні *взаємодії*. Саме такий аналіз, іманентний самим цифровим мережам, дав змогу цим вченим знов повернути бінарні дистинкції, які соціологія та філософія останніх років намагалися подолати або просто анулювати: «...ринок — держава, споживач — громадянин, приватне — державне, прибуткове — неприбуткове» [там само, с. 20].

Також існує інший спосіб розробки проблематики цифрової суб'єктності — теорії формуються на основі авторського підходу, який не поділяє більшість колег, і який не претендує на статус панівного. Наприклад, А. Геллоуей та Ю. Такер, які є одними з тих американських філософів, кого можна назвати послідовниками М. Постера, будуючи власну теорію мереж, засновують її на радикалізованому пост-структуралістському анти-гуманізмі. Людський індивід розглядається ними лише як один з агентів мереж, які самі є «...злегка шизофренічними...» агентами [19, с. 30], навіть в області політики він займає місце в ряду (комп'ютерних та біологічних) вірусів, технічних приладів тощо. На їх думку, в мережах функціонують протоколи комунікації, кожен з яких — це «...тотальний апарат контролю, що керує як технічною, так і політичною формацією комп'ютерних мереж...» [20, с. 8], і будь-яких мереж взагалі. Таким чином Такер та Геллоуей розбудовують специфічну мережеву політичну онтологію. Саме тому можна сказати, що ці філософи перемальовують дистопічну картину мережевого суспільства Ж. Бодрійяра, «...де всі *елементи* [курсив наш — М. М.] зобов'язані постійно комунікувати між собою і перебувати в контакті, обізнані про стан усіх інших і самої системи як цілого, де непрозорість, опір чи скритність єдиного елемента може призвести до катастрофи» [3, с. 127]. І незважаючи на те, що з кінця XX-го століття

з'явилося доволі багато не-гуманістичних систем в гуманітарних дисциплінах, все ж таки вчення Такера та Геллоуея залишається для більшості науковців своєрідною та цікавою, але все одно ексцентричною авангардистською витівкою — таке ж відношення довгий час було і до Бодрійяра.

Отже, проведений нами аналіз дозволяє зробити декілька висновків: по-перше, більшість дослідників зосереджуються на соціокультурному та соціо-психологічному аспектах цифрової суб'єктності, розглядаючи проблему (само)ідентифікації та (само)репрезентації у цифрових мережах; по-друге, інші науковці оперують занадто широким визначенням суб'єкта в цифрових мережах, що обумовлено їхніми дослідницькими цілями. Таким чином, нам потрібно розробляти інше поняття цифрової суб'єктності.

1.4. Мережевий суб'єкт

В попередній роботі ми розрізнили двох суб'єктів «мережевого» та «аналогового». Зрозуміло, що ми не можемо сказати, що це два окремих суб'єкта в строгому сенсі слова; на нашу думку, це умовне розрізнення, яке лише підкреслює різницю між характером та способом діяти, якого додержується суб'єкт у «цифровому середовищі» та поза його межами, між можливостями, які він має, і які конституують його. Так, у загальних рисах, мережевий суб'єкт можна розуміти як своєрідне «розширення» суб'єкта, як інший, чи ще один, спосіб діяти. Слід сказати, що ми завдячуємо поняттям мережевого суб'єкта У. Мех'су, хоча наше тлумачення і розуміння його відрізняється від оригінального, про що піде мова далі.

Так, Мех'яс пише: «Марно говорити про мережевий суб'єкт так, ніби це аватар, член паралельної спільноти, чії дії стосуються окремого всесвіту (цифрової мережі)» [37, с. 51]. Тим самим вчений підтверджує нашу думку про умовність розрізнення аналогового та мережевого. Але якщо його дії стосуються того ж універсуму, то в чому різниця між двома суб'єктами? Мех'яс відповідає так: «Швидше, говорити про *мережевий суб'єкт* означає говорити про *фрагментоване 'я'*, деякі з чийх численних ідентичностей

під'єднані чи підключені до мережі, а інші ні [курсив наш — М. М.]» [там само, с. 51]. Отже, Мех'яс визначає мережевого суб'єкта в термінах теорії репрезентацій, бо його більшою мірою цікавить питання як суб'єкт представлений (собою та іншими собі та іншим) в цифрових мережах, чим детермінований і підхід вченого. З іншого боку, попри це Мех'яс робить крок в бік від соціально-конструктивістського розуміння цифрових мереж, як засобів створення будь-якої ідентичності. На його думку, ідентичність *«підключається»* до мережі, тобто їй відповідає якась сутність поза межами мереж. Вілкі підтримує Мех'яса, критикуючи догму, згідно з якою цифрові мережі *«розхитують»* ідентичність: *«...ця тимчасова недієвість ідентичності у кіберпросторі прочитується і в реальності, і тому стверджується, що всі ідентичності в цифрову епоху існують десь посередині між віртуальним і матеріальним... стверджується, що ідентичність викрита як вигадка...»* [56, с. 168].

Наступним кроком в продовженні цієї думки, як це не парадоксально, є цілковита відмова від аналізу цифрової суб'єктності в термінах ідентичності. Коли ми виявляємо, що поведінка мережевого суб'єкта детермінована самим індивідом, то неважливим стає те, скільки і які саме ідентичності його (як умовний «центр») конституюють: вони стають не більш як обставиною його буття, тим, з огляду на що індивід приймає те чи інше рішення, діє тим чи іншим чином, визначає свою приналежність до якоїсь спільноти. Але таких обставин окрім ідентичності існує безліч. Вочевидь, розглядати індивіда як цілісного суб'єкта це також не той шлях, яким нам варто йти. Тоді слід закріпити поняття мережевого суб'єкта між занадто вузькими: користувач, оператор, адміністратор тощо, та занадто широкими: людина, я, свідомість та інші.

Почати потрібно з того, що цифрові мережі утворюються чотирма основними складовими: ЕОМ, програмами, протоколами зв'язку та даними. Т. Джордан взагалі виділяє лише два головних пункти: *«...передача пакетів і номер IP – два ключових компоненти дизайну Інтернету...»* [33, с. 19]. (Нас

меншою мірою цікавлять ЕОМ та дані, якими вони обмінюються.) Різноманітні платформи та сайти, одним словом веб-ресурси, суть програми і дані, які вони містять. Ці програми мають приписи, які, коли вони виконуються, утворюють різні функціональні елементи працюючої програми.

Так, на рівні коду користувач (під цим терміном розуміється будь-хто, хто виконує якісь дії в програмі) — це лише сховище даних, за яким закріплюється певний ID-номер. Але користувачі також різняться тими ролями, які відграють, тими операціями, які вони можуть виконувати, і тими правами доступу до якоїсь інформації, які вони мають — що також прописується в коді. Таким чином, стає очевидно, що програма залишається «сліпою» до того, який саме індивід виконує ті чи інші дії, а також до того, що індивід в своїх діях обмежений функціоналом певної програми, а значить діє у визначений наперед спосіб.

Тоді, можливо, мережевий суб'єкт — це той, хто здійснює можливості функціональних елементів програм у цифрових мережах? Але здається, що так ми майже ототожнили поняття мережевого суб'єкту з поняттям оператора ЕОМ, або з користувачем програми. Але оскільки цифрові мережі — це засоби і посередники комунікації, і коли-як комуніканти в мережах *не можуть бути повністю впевнені* в тому, з ким саме вони спілкуються, то нам важливо те, як саме іншим *бачиться* цей користувач (що не слід плутати із репрезентацією індивіда). Більш того, з появою і розвитком технологій емуляції голосу або зображення, навіть теле- та відео-фонія також ризикують стати ненадійними чи навіть хибними засобами підтвердження суб'єктності користувача. Інші ж бачать лише результати операцій, які той чи інший можливий користувач виконує.

Отже, поняття мережевого суб'єкта включає два аспекти: по-перше, мережевий суб'єкт — це всі множинні дії в цифрових мережах та їх результати, які належать одному імовірному користувачу, і тільки такі, що є видимими іншим операторам; по-друге, це сам імовірний користувач. Точніше буде сказати, що мережевий суб'єкт — це принцип за яким, по-перше,

групуються різноманітні операції в цифрових мережах та їх результати, і, по-друге, приписуються одному і тому ж суб'єкту, який є поза межами мереж.

Таким чином, мережевий суб'єкт є мережевим в двох смислах: по-перше, оскільки це актор, який діє в цифрових мережах; по-друге, оскільки він не є певною фігурою, але є мережею (кон)фігурацій. Проілюструвати це можна наступним чином. Будь-який користувач може вступати в комунікацію на різних платформах, з різних акаунтів, з різних пристроїв, навіть постійно змінюючи їх. В такому випадку кому буде належати кожний окремий акт з числа цих *зовнішньо* розрізнених, спонтанних та стихійних дій? Ми не можемо відповісти на це питання не шукаючи суб'єкта поза межами мереж, проте ми можемо їх згрупувати і приписати одному імовірному суб'єкту.

Загалом, у цифрових мережах вже існує автоматичний механізм групування інформації, який функціонує за принципом подібним тому, про який кажемо ми. Джордан добре описує весь процес роботи цього механізму, зокрема, операцію Інтернет Протоколу, яка виконується першою — розбивку повідомлення на пакети: «Комп'ютер надсилає повідомлення, яке автоматично розбивається на пакети однакової довжини, кожен з яких складається з середньої частини, наповненої змістовними бітами, яким передують *інформація про відправника, адресата та інформацією для реконструкції пакетів у правильному порядку*, коли всі з них прибули» [33, с. 19]. Операції *реконструкції та адресації* набувають ще більшого значення ще тому, що кожен окремий пакет може «подорожувати» не тим же маршрутом, що й інші пакети, які разом з першим складають цілісне повідомлення. Вочевидь, ці операції не могли бути б виконані без відповідної *ідентифікації* елементів, а також адресата і адресанта, в даному випадку двох комп'ютерів за їхнім IP-адресом. Проте користувач наразі не має жодної адреси в цифрових мережах, не має ідентифікаційного коду, він діє ніби «від лиця» того чи іншого акаунту або пристрою. Саме тому його *ідентифікація* помітно ускладнюється, стає майже неможливим *реконструювати* ані порядок його дій, ані «мапу» його «подорожі» цифровими мережами.

Висновки до розділу 1

В межах першого підрозділу було визначено основні терміни. Так, по-перше, комунікація — це сполучання суб'єктів в процесі обміну / передачі символічної інформації; по-друге, цифрова комунікація — це така комунікація, яка відбувається із застосуванням новітніх засобів комунікації (ЕОМ), і яка технічно перебігає в процесі обміну / передачі бітів інформації між ЕОМ; по-третє, мережа — це інтерреляційна, інтерактивна, відкрита структура сполучання суб'єктів, яка функціонує за бінарною логікою включення / виключення вузлів-елементів; по-четверте, цифрова мережа — така мережа, функціонування якої на інфраструктурному рівні підтримується комп'ютерними мережами, зв'язок між елементами яких стає можливим завдяки функціонуванню певних протоколів, програм та алгоритмів, а також мережі додаткових технічних приладів (або їх сукупності) на кшталт маршрутизаторів та серверів. Також ми позначили, що Інтернет — це цифрова мета-мережа, а більшість комунікативної та комерційної активності наразі відбуваються на спеціалізованих платформах, веб-ресурсах тощо в Інтернеті.

В науковому суспільстві існує панівний тип теорій цифрової суб'єктності, які були об'єднані нами під назвою «теорій репрезентацій». Ці теорії розглядають цифрові мережі як засоби репрезентації та ідентифікації індивідів, які мають відповідний для цих задач інструментарій. Так, цифровий (або цифровізований) суб'єкт розглядається як фрагментарний, як множинність актів його творчих (само)репрезентацій та демонстративних (само)ідентифікацій в цифрових мережах. Наголос тут падає не на те, чи є суб'єкт фрагментованим чи ні, а на те, що він вбачається таким іншим комунікантами і самому собі. Звідси випливає і те, що ця теорія широкої популярності набула в соціопсихологічних і соціокультурних дослідженнях, хоча існують і приклади її застосування у політичній філософії.

Щоправда, існують інші теорії цифрової суб'єктності. Так, в межах критичної марксистської традиції спостерігається повернення до класичного

гуманістичного розуміння суб'єкта, коли-як цифрові мережі розглядаються як середовища «цифрового відчуження». З іншого боку, представлені і антигуманістичні політичні мережеві онтології; мережі утворюються безліччю різноманітних агентів, здебільшого не-людських; суб'єкт редукується до його функцій в тій чи іншій мережі. В той же час, існують і проекти нової революційної форми суб'єктності, яка б не вичерпувалася лише цифровими мережами. В межах таких проектів вчені не займаються дескрипцією вже існуючих форм. Опозиційними до цих проектів суть підходи, які концентруються на аналізі конкретних форм цифрової суб'єктності, а також вивченні процесів їх змішування із не-цифровими формами.

З нашої точки зору, поняття мережевого суб'єкта слід відрізнити від поняття оператора ЕОМ, а також його слід визначати іманентно самим цифровим мережам. Таким чином, користувач-оператор стає хоч і необхідною, але анонімною, умовною і імовірною фігурою. Тоді сам мережевий суб'єкт конституюється виключно певними діями в цифрових мережах, які належать одному імовірному користувачеві. Так, мережевий суб'єкт — це принцип за яким, по-перше, групуються різноманітні операції в цифрових мережах та їх результати, і, по-друге, приписуються одному і тому ж суб'єкту, який є і поза межами мереж. Це ж означає, що мережевий суб'єкт не обмежується лише однією платформою, або веб-ресурсом, як полем своєї фігурації — будь-яка цифрова мережа є полем його (кон)фігурації.

РОЗДІЛ 2. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖЕВОГО СУБ'ЄКТА

2.1. Обмежена приватність у цифрових мережах

Незважаючи на те, що майже будь-яка цифрова мережа доступна мережевому суб'єкту як поле фігурації, більшість користувачів Інтернету демонструють декілька сталих і повторюваних типів поведінки. Їх можна поділити за мірою «публічності». Так, Р. Шрьодер, засновуючись на статистичних даних, робить цікаве зауваження, що «...деякі з тих, хто публікує відео на YouTube, використовують цей канал зв'язку як сайт соціальних мереж, публікуючи повідомлення лише *для вузького кола друзів і родини та беручи участь у двонаправленому обміні* [курсив наш — М. М.] (на відміну від постів *знаменитостей*, які транслюють в одному напрямку, хоча вони можуть також спілкуватися зі своїми шанувальниками через коментарі)» [44, с. 92]. Насправді ж те ж саме спостерігається в будь-якій соціальній мережі, а не лише в YouTube. Два зазначених типи поведінки представлені в тексті Шрьодера меншиною «знаменитостей», тобто тими, хто хоче ставати дедалі більш популярним, використовуючи цифрові мережі задля реклами або задля отримання прибутків, та більшістю тих, хто залишається в межах свого кола знайомих, хто не бажає популярності. З цього випливають два значних для нас наслідки: по-перше, мережевий суб'єкт також конституюється кількістю зв'язків, які він будучи вузлом в мережі має з іншими; по-друге, необхідним стає переосмислення дихотомії *приватне / публічне* в цифрових мережах, яка раніше вважалася багатьма дослідниками подоланою.

Задля досягнення другої цілі наведемо тут хрестоматійне визначення приватної сфери — як зауважує Д. Вавра: «приватна сфера — це простір у якому індивід має повний контроль над наданням доступу до цього простору іншим» [55, с. 14]. Вочевидь, публічна сфера — це сфера в якій жоден комунікант не має повного контролю над наданням доступу до неї іншим. Так само і в цифрових мережах майже будь-хто має доступ до конкретного індивіда, до комунікації з ним, над чим він не має повного контролю; бо в цих

мережах функціонують механізми включення індивідів у комунікацію, які якщо їхні дії виявилися успішними призводять до того, що індивіди втрачають і свою анонімність, і свою приватність. Саме тому, Вавра вважає, що цифрові мережі призводять до розмиття меж приватної і публічної сфер. Її думку поділяє і Дж. Брюссо. Він робить акцент на тому, що поведінка користувачів у мережі вже передбачувана і прогнозована, а різноманітні платформи на основі алгоритмічно отриманих даних про їхні дії пропонують їм «персоніфіковані» послуги, товарів, контенту, через що кожен «...отримує бажане задоволення до того, як взагалі забажає чогось» [6, с. 7]. Проте на практиці виявилось, що приватна та публічні сфери *реорганізувалися*, а не змішалися в результаті *дезорганізації*, змінилися, а не були зруйновані.

Так, дійсно, в більшості випадків кожен користувач має доступ до кожного іншого. Але ще з кінця XX століття спостерігався феномен «обмеженої приватності». Серед всіх вчених саме правознавці найповніше описали цей феномен, теоретизували його. Л. Стагірлевіц, американський юрист та професор права, наводить декілька прикладів з числа судових справ. Громадяни США, використовуючи новітні засоби комунікації, не досить обережно поширювали свою особисту інформацію або серед вузького кола близьких людей, або серед колег чи ділових партнерів, розраховуючи, що ті не будуть поширювати цю інформацію далі. Проте їхні надії не справдилися, через що і були розпочаті судові тяжби. Як каже Страгілевіц, ще на момент 2004 року такі випадки не були систематизовані в жодному штаті окрім Каліфорнії, де задля розрішення таких справ і було вперше розроблене поняття обмеженої приватності [48, с. 19]. «‘Обмежена приватність’ — це ідея, згідно з якою особа розкриває особисту інформацію про себе одній або декільком особам, вона може мати обґрунтоване очікування, що одержувачі інформації не будуть поширювати її далі» [там само, с. 18]. Вочевидь, якщо існують докази того, що це очікування було обґрунтованим, наприклад, між людьми встановилися довірчі відносини, то суд виносить рішення на користь того громадянина, який потерпів від дій того, кому була довірена особиста

інформація. Слід звернути увагу на те, що в даному випадку доля *довірчого спілкування* між цими доволі близькими людьми залежить тільки від них.

Насправді ж, це дуже широке поняття обмеженої приватності, яке охоплює майже всі види комунікації, але воно є корисним саме щодо цифрових мереж, на чому наголошує Стагірлевіц. Так, феномен, який відзначив Шрьодер, можна описати в термінах обмеженої приватності. Звісно, користувачі, розміщуючи ту чи іншу інформацію на своїх акаунтах в цифрових мережах, частіше розміщують її у відкритий доступ, проте вони і не розраховують на поширення цієї інформації поза межі кола знайомих, і не хочуть стати відомими чи популярними. Це, знов таки, не значить, що дехто сторонній не може переглянути цю інформацію, проте це навряд чи відбудеться. Таким чином, і утворюється, назовемо це, обмежена публічна сфера або розширена приватна сфера. Це ж розрізнення дозволяє побачити, що публічна сфера комунікації не може бути утворена самим лише фактом доступу до чиеїсь особистої інформації якогось незнайомця. Необхідними складовими також є: по-перше, намір суб'єктів спілкуватися публічно, тобто заохочувати тих, хто не є «близьким»; по-друге, щось спільне, що могло б слугувати основою для спілкування. Простіше кажучи, якусь людину зовсім не цікавить (і, скоріше за все, не може зацікавити) інформація, яку розміщує у відкритому доступі інша людина з віддаленої країни; і хоча вона легко може її знайти — в цих двох попросту немає нічого спільного: ані культури, ані мови, ані інтересів, ані знайомих.

З огляду на такий стан справ різноманітні платформи надають користувачам змогу самотужки обмежувати коло адресатів їхніх повідомлень. Вони можуть надати доступ до певної інформації або тим користувачам, яких вони «тегнули» як «кращого друга», «родича» тощо, або взагалі всім, або комусь конкретно. З технічної точки зору, *користувачі мають можливість за власним бажанням надавати іншим право доступу до тієї інформації, яку вони загрузили на сервер*. Коротше кажучи, користувачі проводять

дистрибуцію прав доступу між іншими користувачами, тим самим утворюючи нові мережі комунікації, залишаючись в цій обмеженій публічній сфері.

Ю. Хабермас в своїй роботі 2022-го року розглядає розвиток цих утворень: «Технологічний прогрес цифрової комунікації *спочатку* [курсив наш — М. М.] веде до стирання кордонів, але також і фрагментації громадської сфери» [24, с. 22]. Таким чином, Хабермас погоджується із тими висновками про руйнування приватної та публічної сфер комунікації, які робили вчені ще на початку ХХІ століття, проте робить суттєве зауваження: користувачі, кожен з яких віднині може виступати в ролі автора і виступати із публічними висловлюваннями, відстороняються від «класичних» засобів масової інформації (преси, ТБ та радіо). Це означає, що віднині вони самостійно можуть утворювати, назовемо це, майданчики публічної комунікації, ігноруючи «запропоновані». Проте все ускладняється тоді, коли мова йде про політичну громадську комунікацію. Справа в тім, що користувачі (а насправді і розробники тих чи інших платформ, власники веб-ресурсів тощо) можуть включати в комунікацію і виключати з неї інших за власним бажанням. В політичній площині це означає, що громадяни групуються часто *не з огляду на спільну громадську думку, але з огляду на власні вподобання*, які підбурюються популізмом або іншими політтехнологічними маніпуляціями, а комунікація між цими групами значно примітивізується; часто вони просто ігнорують одне одного.

Проблема фрагментації політичної публічної сфери комунікації є ключовою для Хабермаса. Причини значущості цієї сфери для філософа розкрила Д. Сако: «...для Хабермаса буржуазна публічна сфера стала критичною буферною зоною не просто проти надмірного державного втручання в нібито приватну сферу економіки, а й проти новостворених *мас-медіа*, які позиціонували себе як постачальника громадської думки, а не просто засоби, за допомогою яких вона виражає себе. Він стверджує, що було втрачено критичну буферну зону в обох цих смислах: виродження буржуазної ‘публіки, яка дискутує про культуру’, у ‘публіку, яка споживає

культуру» [43, с. 65]. Цілком зрозуміло, що Хабермас вбачає в розвитку інтернет-комунікацій симптоми деградації політичної публічної сфери: громадяни закриваються і дедалі більше віддаляються один від одного.

Важливим для нас тут є те, що роз'єднання громадян призводить до утворення цих сфер обмеженої публічності. Те ж саме спостереження робить і Хабермас: «Зростання нових медіа відбувається на тлі комерційного використання інтернет-комунікації, яка *досі практично не регулюється* [курсив тут і далі наш — М. М.]. З одного боку, це загрожує тим, що традиційні газетні видавництва та журналісти як авторитетна професійна група втратять економічну основу; з іншого боку, ексклюзивні користувачі соціальних мереж, схоже, вважають за краще дотримуватися *напівпублічної, фрагментарної та замкнутої в собі* комунікації, яка спотворює їхнє сприйняття політичної публічної сфери як такої» [24, с. 22]. Це ж саме стосується публічної сфери взагалі. Таким чином, будь-яке повідомлення у цифрових мережах, за влучною метафорою Хабермаса, повертається відправнику «...гулким шумом у само-відтворюваних і фрагментованих ехо-камерах» [там само, с. 45], які являють собою ці новітні утворення-спільноти.

Отже, незважаючи на можливість налагоджувати зв'язок із будь-ким в мережі, користувачі в більшості випадків залишаються в межах свого кола знайомих, інтересів, вподобань. Тепер, якщо ми повернемося до першої нашої тези, що мережевий суб'єкт конституюється також і своїми зв'язками з іншими, то ми побачимо, що ці потенційно безкінечні зв'язки в дійсності все ж таки кількісно обмежені. Їхній тип, характер і кількість дозволяють відрізнити одного мережевого суб'єкта від іншого, оскільки їхні комунікаційні дії залучають не будь-кого взагалі — можна сказати, що кожен мережевий суб'єкт робить зацікавлений відбір як інших суб'єктів комунікації в якості своїх партнерів, так і інформації, контенту. І хоча не завжди цей вибір є вільним, а не продиктованим ззовні, один з суттєвих його наслідків полягає в формуванні власної напівпублічної, словами Хабермаса, сфери комунікації, яка в той же час є і полем його фігурації, і місцем, де відбуваються його дії.

2.2. (Не)доступність як організаційний принцип цифрових мереж: три проблеми

Задля того, щоб прояснити причини виникнення напівпублічної сфери комунікації, нам слід звернутися до питання про організаційний принцип цифрових мереж. Ми вже торкнулися цієї теми в загальних рисах.

Організаційним принципом цифрових мереж є принцип (не)доступності, при цьому доступними або недоступними можуть бути дані, функції, інші вузли мережі тощо. В більшості випадків, говорячи про (не)доступність, кажуть про *доступ до інформації*. Прийнято вважати, що доступ надається користувачеві, по суті, тому індивідові, який оперує ЕОМ, проте це не зовсім вірно. Насправді ж, доступ надається одною ЕОМ за певною програмою або якійсь іншій ЕОМ, оператором якої може бути певний індивід, або акаунту (якщо мова йде про соціальні мережі чи платформи), який може належати якомусь індивідові, або, в широкому сенсі, якомусь функціональному елементу (мережі або програми). Доступ надається тому, хто / що отримав або вже має на це *право*. Таким чином, цифрові мережі функціонують як регуляторні системи, системи управління та дистрибуції прав.

У зв'язку з цим доречно буде згадати роботу Дельоза «Постскрипtum: до суспільств контролю», де розглядається принцип (не)доступності як кореневий в суспільствах контролю взагалі, в яких «...важливі вже не підпис або номер, але шифр. Шифр — це пароль, тоді як дисциплінарні суспільства управляються лозунгами (як з точки зору інтеграції, так і протистояння). Цифрова мова суспільств контролю заснована на шифрі, який *допускає вас до інформації або відмовляє в доступі* [курсив наш — М. М.]» [9, с. 180]. Вочевидь, кожен елемент цього суспільства, так само як і елемент мережі, конститується тими поточними правами доступу, які він наразі має; поле його можливих (комунікативних та комутаційних) дій обмежено полем доступного, а вихід за ці межі або є взагалі неможливим, або буде покараний у випадку хакінгу.

С. Шавіро так коментує цей пасаж Дельоза: «Ці шифри активні щомиті. Суть полягає не в тому, щоб зупинити потік інформації, а радше в тому, щоб спрямувати і каналізувати його... вбудовуючи в нього механізми спостереження та контролю. Будь-який біт інформації може бути позначений тегом і ліцензований. Кожну транзакцію, через яку він проходить, можна відстежувати в мережі. *Кожною спробою отримати доступ до інформації можна керувати, як правило, на основі оплати за використання* [курсив тут і далі наш — М. М.]. Елементи керування можуть бути вбудовані безпосередньо в апаратне та програмне забезпечення *невидимим для споживача способом*» [45, с. 46].

Насправді ж, як ми вже сказали, доступ надається тому, хто / що має на це право в мережі; з технічної точки зору право ж може бути надано лише функціональному елементу мережі, в самому широкому сенсі; таким чином, плата у прикладі Шавіро береться не за доступ, а за *право доступу*. Ми легко можемо уявити собі ситуацію, коли дві людини користуються одним акаунтом на певній платформі, коли-як за цим акаунтом закріплена оплачена можливість використовувати функції недоступні багатьом іншим. Це ж значить, що обидві людини мають доступ до одних і тих самих функцій та інформації опосередковано, тобто, в даному випадку, через один акаунт, і що права доступу розподіляється лише між цими обліковими записами як функціональними елементами. Хоча це не значить, що обидва індивіди будуть одним мережевим суб'єктом; все одно їхні дії, характер цих дій, вподобання, цілі тощо будуть відрізнятися. Окрім того, дійсні фінанси не обов'язково виступають тим, за що можна придбати право доступу; це можуть бути і якісь бали чи кредити, які «виплачуються» користувачеві за певні дії в мережі, і дійсні лише в межах конкретної платформи. Може бути і так, що право доступу взагалі не можна купити, а можна лише тим чи іншим чином заслужити, що здебільшого характерно не для масової, а корпоративної або державної комунікації.

В інших же випадках суспільної комунікації блокування доступу до інформації або цілої платформи є зазвичай політично вмотивованим. Так, філософ Ю. Хуай зауважує: «Коли держава цензурує платформу, *вона лише блокує її людям доступ до сервера* [курсив наш — М. М.]; інші люди за межами території можуть отримати доступ до нього» [30, с. 187], слід додати, що навіть люди на території держави, використовуючи певне програмне забезпечення, можуть це зробити. Наразі ми маємо багато прикладів такого блокування з боку держав, всі з них носять масовий характер. Усі такі блокування, *де-юре, направлені на громадян, а не на користувачів*, проте, *де-факто*, всі з них блокують доступ усім, хто знаходиться на території держави, тобто не тільки громадянам. Це відбувається тому, що люди, які звертаються до певних веб-ресурсів, отримують до них доступ через сервери, під'єднання до яких персональних пристроїв забезпечують вже локальні провайдери, які згідно з законом зобов'язані або блокувати прямі переходи за посиланням з боку користувачів, або фільтрувати результати їхніх пошукових запитів. Це ж принципово відрізняє такі масові заборони від тих блоків і допусків, які нерівномірно розподіляються між функціональними елементами мереж. Хуай називає ці державні методи контролю «наївними», і з ним важко не погодитися. Блокування такого роду ігнорують один з ключових принципів цифрових мереж — *дистрибуцію прав доступу*, вони обмежують права доступу в рівній мірі усім; саме тому, такі системи контролю виявляють свою хиткість і умовність. Обхід цих заборон є дуже легким: він не потребує від користувачів ані особливих знань, ані навичок. Зі свого боку органам державної влади доволі важко відстежити порушників.

Якщо ж ми знов звернемося до Дельоза, то знайдемо у нього змалювання дистопічної системи контролю, яка враховує ті принципи, які ми позначили вище. «Немає потреби звертатися до наукової фантастики, щоб уявити механізм контролю, який дозволяв би отримати *відомості про положення кожного елемента* [курсив тут і далі наш — М. М.] у відкритому просторі в будь-яку мить, тварини в заповіднику або людини в корпорації (за допомогою,

наприклад, електронного нашійника). Фелікс Гваттарі уявляв місто, де кожен може залишити своє житло, свою вулицю, свій округ за допомогою електронної ('диві-дуальної') картки, яка відчиняє відповідні двері чи прохід. Але ця карта в певний день або годину може не діяти. *Важливим є не сам бар'єр, а комп'ютер, який відстежує положення кожного, легальне чи нелегальне, і здійснює глобальну модуляцію*» [9, с. 184]. Безсумнівно, замість міста слід (вже не уявляти, а) розглядати цифрові мережі, де *модуляція* — це і є контроль, який здійснюється через «...короткострокові операції та блискавичні прибутки, але водночас він безперервний і безмежний» [там само, с. 183]. Таким чином, кожен функціональний елемент мережі знаходиться та може діяти серед «своїх» особливих конфігурацій блоків / пропусків, заборон / допусків, доступу / не-доступу, підключень / відключень. Ці ж конфігурації безперервно ре-конфігуруються. Поле можливої дії кожного елемента неможливо представити у вигляді мапи, яка б була *актуальна* тривалий час. Звідси ж випливає необхідність моніторингу, тобто нагляду за елементами в режимі «реального часу», відстеження їхніх маршрутів і слідів — *traces*.

Можна було б подумати, що такий стан справ є крайнім проявом, словами Фуко, індивідуалізації «пасторської» влади, проте Дельоз навпаки каже про диві-дуальність людини, тобто про роздільність неподільної соціальної одиниці. Разом із застосуванням засобів обробки великих масивів цифрових даних уможливорюється «розтин» елементів на окремі показники, пакети інформації, рядки коду, а також порівняння та групування елементів за цими показниками. Індивідуальними особливостями елементів нехтується, бо вони не можуть бути калькульовані. Як пише Ш. Ірвін: «дивідуальність лежить в основі переходу від паноптичного спостереження до цифрового спостереження, і це відбувається у двох регістрах: по-перше, біометричні інтерфейси — від камер розпізнавання обличчя до сканерів райдужної оболонки ока — поєднуються з частинами тіл, перетворюючи їх на пакети коду. По-друге, *можливості, доступні для закодованих тіл у мережах, заздалегідь визначені* [курсив наш — М. М.] параметрами алгоритмів, що

керують цими системами» [31, с. 43]. Можна навіть уточнити: можливості не заздалегідь *визначені*, тобто не установлені раз і назавжди, а заздалегідь *визначаються* в безперервному процесі ре-конфігурації і до-налаштування: за чудовою метафорою Дельоза, «кільця змії ще більш складні, аніж підземні ходи кротових нір» [9, с. 186].

Отже, мережевий суб'єкт конститується наданими йому і отриманими ним *правами доступу*. Саме в цій точці спостерігається зближення форм цифрової та не-цифрової суб'єктності, певне їх поєднання. Так, державна влада детермінує дії індивіда не тільки в якості громадянина, забороняючи йому доступ до деяких веб-ресурсів, але тим самим і в якості мережевого суб'єкта. Може скластися і протилежна ситуація. Державна влада може діяти не через заборони: вона може заохочувати громадян до використання певних каналів зв'язку, наприклад, інтернет-порталів, веб-ресурсів, додатків державних послуг. Навіть повсякденна комунікація, наприклад, передача та обмін політичними новинами все більше переходить в Інтернет. Таким чином, утворюючи складні поєднання з іншими суб'єктностями, цифрова суб'єктність набуває багатоманітних форм. Їх варіативність обумовлена різним громадянством, культурою, мовою тощо та навіть місцеперебуванням конкретних індивідів (хоча Інтернет-міф, як каже нам П. Борі, розповідає нам історію про комунікацію вільну від умовностей поза-цифрового буття).

Саме тому можна сказати, що соціально-політична ситуація невизначеності, знаходячись в якій було невідомо чи будуть національні держави або транснаціональні об'єднання продовжувати відігравати роль тих, хто регулює доступ до інформації, і яку красномовно описував Ж.-Ф. Ліотар, скінчилася: національні держави поступово стають все сильнішими, застосовуючи новітні системи контролю на основі цифрових технологій. Наведемо розлогу цитату вченого: «Ідея, що знання належать 'мозку' чи 'духу' суспільства, а отже Державі, поступово відживає... Держава починає проявляти себе як фактор непроникності та 'шуму' для ідеології комунікаційної 'прозорості', яка йде в парі з комерціалізацією знань. Саме за такої постановки проблема відносин

між економічними та державними інстанціями загрожує виявитися з новою гостротою... наприклад, фірма IBM отримає дозвіл на розміщення на одній із орбіт Землі комунікаційних супутників та/або банків даних. *Хто до них матиме доступ?* [курсив тут і далі наш — М. М.] Хто визначатиме заборонені канали чи дані? *Чи буде це держава?* А може вона буде лише одним із користувачів? З'являться таким чином нові проблеми права і через них питання: *хто знатиме?»* [36, с. 35]. Наразі ж (навіть попри «наївність» своїх заборон та блокувань) національні держави залишаються тими, хто має доступ до найвагомішої інформації, тими, хто визначає заборонені канали зв'язку — заборонене знання; корпораціям і великим компаніям в сфері комунікаційних та інтернет технологій *поступово* не залишиться нічого іншого як виконувати вимоги, які їм будуть висувати деякі національні держави.

Саме держави дедалі більше беруть на себе ті функції влади, про які нам каже Шавіро: «Що справді має значення, так це *розподіл* [курсив тут і далі наш — М. М.] інформації, а не просто її кількість: влада полягає в *контролі доступу* до найкращих баз даних і одержанні плати за їх використання» [45, с. 44]. Але, знов ми повинні зробити уточнення, «плату» слід розуміти якомога ширше: не лише як купівлю за гроші, як це робить сам Шавіро, бо цей погляд є економічним редукаціонізмом, але і як у-служіння владі в найширшому сенсі цього слова. Взагалі, на думку Шавіро: «Дилема управління інформацією є двоїстою: як накопичувати інформацію, з одного боку, і як обмежити доступ до неї, з іншого» [там само, с. 42], в умовах зростаючої цінності інформації. Проте можна заперечити Шавіро, що управління інформацією зводиться до двох функцій: накопичення та обмеження доступу іншим. Безумовно, влада виконує також і функції обміну, передачі та оцінки інформації, не кажучи вже й про інші. Управління інформацією не здійснюється, як це імпліцитно міститься у твердженнях вченого, виключно задля накопичення багатства, яким наразі є інформація, чи задля тих фінансових «дивідендів», які воно приносить. Як добре відомо з творів Дельоза: інформація — це певний звід розпоряджень, а інформування

нерозривно пов'язано із управлінням, тобто з доведенням розпоряджень до відома підданих влади. Інформація не є лише нейтральними «даними»: по-перше, вони були дані кимось; по-друге, вони були дані якимось, тобто вже якимось інтерпретовані; по-третє, з якоюсь метою. Таким чином, не управління слугує цілям накопичення інформації, не слугує воно і цілям збагачення, проте збагачення і накопичення слугують цілям управління.

Підсумовуючи, слід звернутися до М. Фуко, його розуміння влади та суб'єктності, нарис якого він зробив у роботі 1982-го року «Суб'єкт і Влада». Влада, за Фуко — це відношення різних сил у соціальному полі; вона здійснюється як «...вплив на дію» [15, с. 785]. Філософ продовжує: «...немає такої влади, яка існувала б глобально, як щось суцільне або в дифузному, концентрованому чи розсіяному стані: існує лише така влада, за допомогою якої одні впливають на інших; влада існує лише у дії, навіть якщо, зрозуміло, вона вписується у полі розрізнених можливостей, заснованих на перманентних структурах» [там само, с. 785]. Але поставимо питання: Як можна впливати на дію? Відсікати одні можливості, пропонуючи інші — одним словом, формувати поле можливих дій. Фуко додає, що влада здійснюється і як «супровід», або «...супроводження поведінки...» [там само, с. 790]. Таким чином, влада завжди діє, вона завжди поруч із тим, кого вона веде, поруч із тим, хто себе якимось *по-водить*. Так, мережевий суб'єкт поводить себе незабороненим чином — його постійно супроводжують. Він зорієнтований тим, що йому доступно, беручи в розрахунок блоки на своєму шляху, проте він оперує в постійно змінюваному полі можливих дій. Саме тому ми можемо говорити про особливість складних, скажімо так, *змішаних*, або гібридних, утворень цифрових та не-цифрових суб'єктностей. Аналіз цих форм має зосереджуватися на не-цифрових формах суб'єктності, які всупереч багатьом передсудам, залишаються визначальними для індивідів і в якості діячів, і в якості підданих.

З появи цих гібридних утворень впливає і коренева проблема для сучасної державної та корпоративної влади — проблема ідентифікації мережевих

суб'єктів, яка загострюється за умов непереборної анонімності в цифрових мережах. Що стосується ідентифікації, то її дефініція — процедура визначення специфічних ознак, рис, параметрів виду / типу об'єктів / об'єкта; наразі вона здійснюється із застосуванням інструментів обробки даних у цифровому форматі; самі дані збираються у процесі нагляду / спостереження за об'єктом. Що до анонімності, то Т. Торстен визначає її наступним чином: «Слово 'анонімність' буквально означає стан безіменності. Але з огляду на те, що ім'я є лише одним — насправді досить ненадійним — ідентифікатором особи, акцентування уваги на його відсутності не вичерпує значення поняття анонімності. Кращий спосіб зрозуміти цю концепцію — це встановити її в більш широкому контексті соціальної комунікації. Розглядаючи таким чином, анонімність описує ситуацію інтерсуб'єктивної дії, в якій неможливо остаточно *приписати* [курсив тут і далі наш — М. М.] певну дію чи комунікацію індивіду чи *суб'єкту* або зробити індивіда чи *суб'єкта* доступними та, отже, *відповідальними*» [50, с. 90].

Таким чином, перед владою з огляду на головне завдання — ідентифікувати суб'єкта дій в цифрових мережах — постає і низка інших питань. Як встановити який індивід несе відповідальність за дії в мережі, які чинилися «від лиця» мережевого суб'єкта? Чи можливо це взагалі? Чи може ця відповідальність буде лише конвенційною і умовною? І чи буде індивід нести відповідальність за свої дії в мережі згідно з законодавством тієї держави, громадянином якої він є, навіть якщо ці дії зовсім не стосувалися внутрішнього порядку його держави? Чи повинна влада ліквідувати анонімність повністю, якщо це можливо, чи, навпаки, має залишити лакуни анонімності в полі комунікації? Врешті-решт, які саме види соціальної взаємодії в цифрових мережах потребують втручання влади, деанонімізації, розбудови нових систем права і, як наслідок, врегулювання згідно із новими законами?

Цілям *верифікації суб'єктності користувачів* наразі слугують різноманітні процедури, які встановлюються як державою, так і розробниками тих чи інших

цифрових мереж. Всі ці процедури, які, як це вважається, забезпечують верифікацію, можна поділити на чотири основні групи: процедури ідентифікації, авторизації, аутентифікації та окремий особливий тип — процедури, які використовують біометричний матеріал. Четвертий тип, насамперед, є ідентифікацією конкретних тіл, проте не слід змішувати два однойменних види процедур. Докладний аналіз цих процедур ми проведемо декілька пізніше.

Вочевидь, (не)доступність як організаційний принцип цифрових мереж може бути застосований для розбудови зовсім різних комунікаційних систем, які б відрізнялися мірою доступних та недоступних вузлів і функцій для елементів цих мереж; простіше кажучи, вони б відрізнялися тим порядком, в якому здійснюється дистрибуція прав доступу між функціональними елементами цифрових мереж. Різна архітектура комунікаційних систем зумовлює самий перебіг комунікації, яка відбувається через них і завдяки ним. Так, наразі спостерігаються зовсім різні системи: від закритих, багаторівневих, анонімних та недоступних без спеціальних перепусток-кодів до відкритих, горизонтальних, таких, в яких практикується більш *довірче спілкування*. На практиці, ці мережі поєднуються у складніші системи, які розподілені на сектори відповідного рівня доступу, або містять зони подекуди відкриті для всіх, подекуди заблоковані для більшості.

Більшість сучасних вчених, які продовжують традицію розпочату К. Марксом і завдячують йому своєю методологією та позицією, але не суть марксистки, плекають надії на подолання тих комунікаційних систем, що засновані на нерівності розподілу інформації, на виключному праві доступу (скоріше, на привілеї), на закритості. Ці мислителі зазвичай аргументують свою думку посилаючись на виключність тої ситуації, в якій опинилося людство з моменту появи цифрових технологій та Інтернету. Ми вже згадували М. Кастельса та його проект конструювання революційної суб'єктності, яка стає можливою тільки в наслідок другої комунікаційної революції. Дещо іншу перспективу на вирішення цієї проблеми відкриває

Т. Джордан. Він пише: «прагнення до звільнення та боротьба з експлуатацією розглядаються у зв'язку з тим, чи *доступна інформація для одночасного повного використання* [курсив тут і далі наш — М. М.], чи вона розглядається як форма *виключної власності*; спосіб, у який платформи можуть створювати відкриті диференціації або доставляти рекурсії до контролерів платформи; чи *є інформація відкритою, доступною для перетворення чи накопичення...*» [33, с. 22]. Отже, на відміну від Кастельса, який досліджує можливості побудови альтернативних комунікаційних спільнот, Джордан зосереджується на тих механізмах, які дозволили б більшості людей отримати доступ до будь-якої інформації (як рушійної сили сучасного капіталізму). Основною причиною з якої це стає можливим, вчений вважає той факт, що інформація в цифровому форматі може бути з легкістю розмножена і розповсюджена шляхом копіювання: «найбільш значуща та відмінна сила інформації полягає в її здатності для всіх одночасно ділитися будь-яким бітом інформації та для всіх, щоб мати можливість використовувати цей біт у повному обсязі. Інформаційні закони, культура та політика часто продовжують створювати контейнери, які обмежують цю можливість для всіх *рівномірно ділитися* [курсив наш — М. М.]...» [там само, с. 23].

Джордан пропонує наступне вирішення проблеми: «*можливість доступу до інформації для всіх* [курсив тут і далі наш — М. М.] вимагає перегляду законів і відносин власності навколо інформації, включаючи культуру та економіку інформації, щоб перейти від *виключного* використання інформації до її доступності як *одночасного повного* використання для всіх» [там само, с. 23], — і трохи далі додає: «Спільне інформаційне середовище означає побудову інформаційного середовища, яке є розподільним і *керівним принципом якого є використання та доступ до інформації*, а також створення додаткової інформації для всіх у цьому середовищі» [там само, с. 24]. Таким чином, рішення поставленої проблеми вбачається Джордану доволі легкою справою. Вчений вважає, що взагалі є можливою розбудова такої відкритої системи, і що вона не призведе до руйнації суспільства. Здається, що заходами

подібними до тих, які пропонує Джордан, не приймається до уваги той факт, що розподіл інформації тісно пов'язаний із розподілом прав доступу до цієї інформації, і що ці права надаються не завжди на основі фінансової чи економічної нерівності, а, наприклад, на основі професійних вмінь та навичок.

Підкріплює позицію колеги Г. Холл, який пропонує свою модель побудови сховищ наукової літератури та матеріалів за подібними принципами: «Під відкритим доступом я маю на увазі доступ, який є цифровим, онлайн і безкоштовним для тих, хто може підключитися до Інтернету, у будь-якому разі без необхідності платити за підписку на публікацію чи (оплату за) перегляд у чистому вигляді. Це означає вільне завантаження та скачу, читання, друк, відтворення та розповсюдження копій, а також відсутність більшості обмежень ліцензування та авторського права» [25, с. 3]. Але і в цьому разі, залишається незрозумілим як саме пропонується будувати таку систему з огляду на те, що ціна навіть електронної копії наукової статті або книги утворюється із розрахунком ціни за послуги редакторів, художників, верстальників тощо окрім власне авторської роботи.

Отже, все вищесказане приводить нас до формулювання трьох основних проблем, які впливають з питання про організаційний принцип цифрових мереж. По-перше, питання ідентифікація суб'єктів дії в цифрових мережах з боку держави (хоча і не тільки її); по-друге, утворення складних форм змішаної суб'єктності, обмеження поля можливих дій для таких суб'єктів; по-третє, проблема вільного обміну інформацією, відмова від великих систем диференціацій між функціональними елементами мереж, спроба вийти за межі логіки купівлі-продажу інформації, створення баз інформації відкритого доступу.

2.3. Процедури ідентифікації, аутентифікації, авторизації в цифрових мережах

Отже, ми визначили три основні типи процедур верифікації суб'єктності користувача в цифрових мережах, тобто встановлення відповідності між

мережевим суб'єктом і, скажімо так, поза-цифровим суб'єктом. Під терміном *верифікація* слід розуміти *підтвердження істинності*, використовуючи буквально значення слова. Необхідно повторити, що від початку свого існування цифрові мережі пропонували користувачам великий вибір інструментів само-репрезентації; вони пропонують їх і до сьогодні. Проте оскільки ділова, юридична, політична тощо комунікаційні активності продовжують зміщуватися до цих мереж, а кількість онлайн-злочинів невинно росте, остільки дедалі більш необхідними стають заходи щодо посилення захисту персональних даних та використання процедур верифікації суб'єктності користувачів. Вбачається необхідним докладний аналіз останніх.

Ми вже дали загальне визначення ідентифікації трохи вище, зараз же звернемося до двох інших процедур. *Авторизація* — це процедура підтвердження того, що користувач має *право на володіння і користування* конкретним обліковим записом. Термін «володіння» слід, ясна річ, розуміти у «слабкому» сенсі, бо обліковий запис — це та «власність», яка може просто зникнути через причини, які зовсім не залежать від індивіда, наприклад, якщо якась платформа чи веб-ресурс припиняє свою роботу.

Для того, щоб усвідомити, як саме розуміється розробниками соціальних мереж *аутентифікація*, звернемося до Facebook Help Center: «Сторінка чи профіль в Facebook, який містить значок верифікації, відображає те, що Facebook підтвердив, що це [профіль або сторінка — М. М.] є *аутентична присутність* [курсив наш — М. М.] особи або бренду» [58]. Інші платформи та сервіси пропонують у своїх довідниках або ті ж, або майже такі самі визначення, що і у Facebook. Чому різниця невелика, здається, цілком очевидно. Таким чином, процедура аутентифікації в цифрових мережах — це, за загальним визначенням, процедура підтвердження того, що хтось є *представленим правильно*, тобто *представлений так як він дійсно є*.

Зі сказаного вище випливає, що процедура аутентифікації засновується на тому припущенні, що представити когось можна як правильно, так і неправильно, або відповідно і невідповідно до дійсності. Проте цікаво, що

(ре)презентація у випадку цифрової комунікації розуміється лише в сенсі *суспільно значимої дії*, тобто, трохи спрощуючи, як відповідь на чиєсь прохання представитися. Такого роду (ре)презентація є, по суті, називання когось певним *відомим тому, хто прохає*, іменем, асоціація його із *відомою* соціальною групою, атрибуція йому *відомих* якостей. Необхідність того, щоб прохач і той, кого прохають, були обізнані про те, як взагалі і ким взагалі можна представитися, випливає з того, що в іншому випадку комуніканти не порозуміються, спілкування не відбудеться, і ніхто нікому не представиться. У цьому полягає свого роду парадокс соціальної (ре)презентації: кожного вже якимось чином представляють собі до того як він представиться особисто або буде представлений кимось.

Виникає і не менш цікаве питання: що це за дійсність, відповідно до якої визначають чи представився індивід правильно чи ні? Що береться як дійсне, як те, в дійсності чого неможливо сумніватися? Що вважається дійсною та дієвою соціальною (ре)презентацією індивіда? Відповідаючи коротко: особистість, яку можна підтвердити документально. Частіше за все, це особистість саме громадянина. Вона і є тою «первісною» соціальною (ре)презентацією, дієвість якої гарантована авторитетом держави і майже ніким і ніколи (за невеликим винятком) не ставиться під сумнів. Так, платформи LinkedIn, Facebook, Instagram та багато інших пропонують аутентифікацію за паспортом, id-картою, в окремих випадках за правами водія, тобто за допомогою різноманітних посвідчень особи державного зразка, в тому числі і посвідчень громадянства.

Існують і інші методи аутентифікації, які наразі трохи менш поширені, ніж документаційний метод. Ізраїльська IT-компанія SilverFort, яка розробляє ПЗ, що забезпечує автоматичну аутентифікацію користувачів на різноманітних веб-ресурсах, на своєму офіційному сайті надає їх перелік. До нього окрім вже зазначених методів належать: аутентифікація на основі знання (наприклад, секретні питання); методи, які застосовують бази даних (тобто перехресні посилення акаунтів, наприклад, електронної пошти на інші і навпаки); і

найбільш цікавий поведінковий аналіз, який «...перевіряє особистість користувачів шляхом аналізу моделей їхньої поведінки, таких як *швидкість набору тексту, рухи комп'ютерної миші та стиль взаємодії* [курсив наш — М. М.]. Цей метод також може враховувати фактори навколишнього середовища, як-от *місцезнаходження та використання конкретного пристрою*. Поведінковий аналіз забезпечує легкий і часто *непомітний процес перевірки*, підвищуючи безпеку і не порушуючи досвід користувача» [59]. Таким чином, в процес аутентифікації залучаються і *обставини комунікації*, як-то один і той самий пристрій з якого отримують доступ до акаунту, як *свідчення* того, що той, чию особистість підтверджують, дійсно є тим, ким представляється. Необхідно також вслід за З. Папачарісі наголосити і на тому, що соціальні мережі дозволяють користувачам ідентифікувати себе та одне одного через соціальні зв'язки, коли-як соціальна ідентичність стає чи не автентичною сутністю індивідів. «Сайти соціальних мереж надають функції, які полегшують самопрезентацію: текст, фотографії та інші мультимедійні можливості; але самопрезентація зосереджена на *демонстраціях соціальних зв'язків* [курсив наш — М. М.] або друзів, які використовуються для *ідентифікації особистості* та представлення себе через рефлексивний процес плинних долучень до різних спільнот» [38, с. 305].

Нескладно помітити, що ані соціальна (ре)презентація, ані суспільні зв'язки, ані обставини буття не мають ніякого відношення до автентичності чи автентичного буття цієї сутності, зокрема людини. Навіть у випадку використання технологій Face-ID (або подібних до неї), скажімо прямо, *справжня аутентифікація* теж не має місця, адже, по суті, встановлена на ЕОМ програма звіряє дві фотографії (які є зображеннями, але не оригіналами) за певним алгоритмом, керуючись певними критеріями схожості / несхожості об'єктів на фото. Інші технології ідентифікації біометричного матеріалу стикаються з тією ж проблемою.

Американський філософ Ч. Гіньон розділяє три основних концепції автентичності: по-перше, «звичайна» чи «класична» есенціалістська, по-

друге, екзистенціалістська, по-третє, морально-етична. Першу вчений описує так: «Сказати, що людина є автентичною, рівносильно висловленню, що його чи її дії справді виражають те, що за ними стоїть, ті схильності, почуття, бажання та переконання, які їх мотивували... це розрізнення між тим, що *справді зі мною відбувається* [курсив тут і далі наш — М. М.] — тими емоціями, моїми глибокими переконаннями та наріжними бажаннями, які *роблять мене тим, хто я є*, і тими зовнішніми проявами та діями, які *становлять моє буття у суспільному світі*» [22, с. 277]. Більш того, Гиньон підкреслює, що протягом модерної епохи автентичне буття все більше розуміється філософами як таке буття, що протистоїть соціальному. Соціум розглядається, наприклад Ж.-Ж. Руссо в XVIII-му столітті, а після нього романтиками в XIX-му, як штучний конструкт, мовою Маркса, механізм відчуження людини від «самої себе». В XX-му столітті ця ідея оживає під тематичним заголовком «художник проти мас» [там само, с. 281]. Гиньон доповнює: «Початковий імпульс до *ідеалу автентичності* [курсив наш — М. М.] виник, отже, в галузі питань моралі. Йдеться про становлення морально відповідальною людиною в найповнішому і найбагатшому значенні цього слова» [там само, с. 281], — тим самим вчений наближує одна до одної першу і третю концепції автентичності.

Тоді головна задача процедур аутентифікації в цифрових мережах не полягає в тому, щоб з'ясувати чи вірно чи не вірно представляється індивід. Такого знання, скоріше за все, не має і він сам. Ці процедури створюються і налаштовуються з огляду на вже існуючі (ре)презентації; вони взагалі можуть відбуватися лише за тієї умови, що існують поза-цифрові суб'єктності. З технічної точки зору, справа не в тому, щоб визначити справжнього суб'єкта, а в тому, щоб *надати право доступу певному пристрою до функціонального елемента мережі*. Оператор пристрою отримує доступ лише опосередковано. Так стає очевидним, що критерії надання доступу можуть бути будь-які, як, власне, і вимоги до оператора; останні взагалі можуть бути відсутні.

Але ж це означає підміну філософського питання «хто це є?», або в іншому виконанні «хто я є?», прагматичним юридичним питанням «який правовий суб'єкт несе відповідальність у випадку, якщо...?». Таким чином, процедура аутентифікації в цифрових мережах функціонально нічим не відрізняється від авторизації; в кращому випадку вони будуть різнитися лише технікою виконання. Процедура аутентифікації тоді зводиться до процедури *звіряння даних*, а саме — тих підозрілих, які надав користувач, і тих відомих і вже перевірених, які містяться в базах даних платформ та веб-ресурсів. Значить, *аутентифікація — це авторизація*. У той же час, ідентифікація поєднує в собі функції авторизації із функціями перевірки і підтвердження приналежності певних матеріалів (в тому числі біометричних) певному індивідові. Ім'я ідентифікації більш доречно щодо процедури «аутентифікації».

Навіть не має потреби розглядати більш складну і витончену концепцію автентичності того ж М. Гайдеггера, як це робить Гиньон, бо врешті-решт зрозуміло, що слова автентичність чи аутентифікація не мають свого особливого значення, вони суть не більш ніж інструменти заспокійливої риторики. Безумовно, суспільство у делікатному питанні конфіденційності особистих даних не готове покластися на слабкі заходи у вигляді авторизації (всього лише підтвердження того, що анонімний користувач має право доступу до функціонального елемента мережі), а тому сподівається на досконалий безпеку, гарантовану аутентифікацією.

Таким чином, ми приходимо до усвідомлення того висновку, що відповідність між мережевим суб'єктом і поза-цифровим суб'єктом є вельми умовною. Критерії ототожнення можуть бути встановлені і налаштовані по-різному, коли-як знайти автентичного, *справжнього* суб'єкта залишається неможливим. Це означає, що існує простір коливання між *недосяжною справжністю та конструйованою і конвенційною достовірністю* суб'єкта. Конструкція цієї достовірності, як це добре відомо з праць М. Фуко, завжди буде спиратися на конфігурацію владних відносин у тому чи іншому суспільстві, в тій чи іншій культурі, в ту чи іншу історичну епоху.

Висновки до розділу 2

Цифрова комунікація змінює сталі відносини між приватною та публічною сферами комунікації. Наразі ці дві сфери не існують в своєму класичному вигляді, в якому вони були утворені разом із модерними національними державами. Замість цього формою їхнього існування стають різноманітні простори більшої або меншої публічності чи приватності, одним словом, напівпублічні сфери. Здебільшого комунікативна активність не виходить за межі цих напівпублічних сфер, акторами яких стають більш менш знайомі один для одного індивіди. Таким чином, виявляється парадокс цифрової комунікації: індивіди не користуються тими комунікаційними та комутаційними можливостями, які пропонують їм цифрові мережі, а навпаки все більше закриваються у вузьких колах «своїх».

Цифрові мережі організуються за принципом (не)доступності якоїсь інформації, функцій чи інших вузлів мережі. Мати доступ можливо лише за умови отримання на це права. Хакери отримують це право в обхід існуючої системи дистрибуції, яка більшою мірою функціонує автоматично. Дистрибуція прав доступу може бути виконана зовсім по-різному. В залежності від цього будуть утворені або відкриті і горизонтальні системи, або системи більш закриті та вертикальні. В дійсності цифрові мережі розподіляються на сектори з різним рівнем доступу, та з різним ступенем відкритості та доступності. Звідси випливають три основні проблеми пов'язані із питанням про організаційний принцип цифрових мереж: по-перше, питання ідентифікація акторів в цифрових мережах; по-друге, утворення форм змішаної чи гібридної суб'єктності; по-третє, проблема вільного обміну інформацією, а також можливість виходу за межі логіки комодифікації інформації, створення баз даних за принципами відкритого доступу.

В цифрових мережах застосовуються різні процедури верифікації суб'єктності користувачів. Серед них: ідентифікація, аутентифікації, авторизація. Авторизація — це процедура підтвердження кимось своїх прав на користування і володіння чимось; ідентифікація — це процедура визначення

специфічних ознак, рис, параметрів виду / типу об'єктів / об'єкта; аутентифікація, як це прийнято вважати — це процедура підтвердження того, що дехто є тим, ким він представляється. Проте виявляється, що аутентифікація функціонально нічим не відрізняється від авторизації, і за своєю суттю також представляє собою процедуру підтвердження анонімним користувачем права свого доступу до інформації, функції, ресурсу тощо. Так, аутентифікація виявляється хоча б почасти авторизацією. Ідентифікація ж поєднує в собі функції авторизації з функціями підтвердження суб'єктності на основі певних матеріалів, в тому числі і біометричних. Таким чином, «ідентифікація» — це більш доречна назва для тієї процедури, яку називають «аутентифікацією».

РОЗДІЛ 3. ДОВІРЧЕ СПІЛКУВАННЯ МЕРЕЖЕВИХ СУБ'ЄКТІВ

3.1. Альтернативні проекти мережевої комунікації

Ми сформулювали і поставили три проблеми, які щільно пов'язані із питанням про (не)доступність як організаційний принцип цифрових мереж. А саме: щодо форм змішаної суб'єктності; щодо справжності і достовірності суб'єктів, які проходять процедури верифікації в цифрових мережах; по-третє, щодо (не)можливості побудови цифрових мереж за принципом відкритого доступу хоча б в окремих сферах комунікації. Наразі ж потрібно зосередитися на останній з них.

Частіше за все під відкритим доступом розуміють лише режим вільного безгрошового обміну чи користування продуктами «інтелектуальної чи творчої діяльності» у цифровому форматі, одним словом, контентом. В межах цієї теми великою мірою увага з боку спільноти дослідників приділяється розповсюдженню і використанню наукової, але не тільки, літератури. За загальною думкою колективу авторів «Book of Anonymity», яку вони висловили в передмові: «Авторські права та інтелектуальна власність, боротьба за відкритий доступ, тиск режимів оцінювання, інформатори, фейкові новини: немає браку доказів того, що *відносини між авторами та текстами, виробниками знань та їхніми продуктами є дуже суперечливими* [курсив наш — М. М.], дискусійними та знаходяться у відкритому процесі змін» [1, с. 6]. Проте з такої точки зору не видно інших частин картини. Причина тому те, що проблема відкритого доступу, з огляду на те, що (не)доступність як така є організаційним принципом цифрових мереж, не вичерпується доступом до інформації. Окрім інформації доступ може бути отриманий чи-то до якоїсь функції, чи-то до іншого вузла мережі тощо.

Більш того, своєрідний режим відкритого доступу (якщо ми будемо розуміти його виключно як доступ до інформації) в області наукової літератури (насправді ж, і в інших областях) *вже діє давно*. Так, це можливо

лише завдяки інтернет-піратству, тобто лише через *нелегальні дії*, щоправда, відповідальності за які доволі легко уникнути навіть «рядовому» користувачу, використовуючи додаткове ПЗ. В науковій же спільноті ведуться палкі дискусії з приводу етичності і можливого узаконення піратства. Предметом тих же дискусій стає доцільність використання певних інструментів як, наприклад, утиліти та мережі Tor. Соціолог і політолог Е. Жардін утримується від категоричних суджень з цього приводу, чим лише мимоволі підкреслює, що будь-яка чітко окреслена позиція підпаде під руйнівну критику з боку колег: «...Tor — це, по суті, технологія подвійного призначення: її можна використовувати для справді жахливих цілей, а також для добра... Обговорення використання мережі Tor, як і обговорення шифрування (англ. encryption) загалом, дуже полярні» [32, с. 7]. Але все сказане вище означає, що справа для прибічників ідеї відкритого доступу полягає *не* в тому, щоб *розбудувати* такі відкриті комунікаційні системи, а, скоріше, в тому, щоб *легалізувати* їх, чи, можливо, просто *виправдати* їх етичність. Ця легалізація, якщо будуть вирішені проблеми майнових прав, технічно можлива вже зараз шляхом рівномірної дистрибуції прав доступу до інформації серед всіма користувачами цифрових мереж.

Проте якщо ми поставимо ширше питання: чи можлива цифрова мережа, яка б була заснована не лише на відкритому доступі до інформації, а й до функцій, інших вузлів тощо? Чи можливо створити повністю «горизонтальну» цифрову мережу? Коротка відповідь: ні. Скажімо так, правова рівність всіх функціональних елементів мережі призведе до її руйнації. Гарний приклад чому це неможливо наводить Х. ван Дейк, говорячи про використання ботів у редакційних та адміністративних цілях на веб-ресурсі Wikipedia, який надає довідкову інформацію як раз в режимі відкритого доступу: «На відміну від більшості власних алгоритмів, наприклад, EdgeRank або PageRank, алгоритмічні інструменти Вікіпедії є результатом розробок відкритого доступу... боти отримують власну сторінку користувача. Вони також формують власну групу користувачів із *певним рівнем доступу та правами*

адміністратора [курсив наш — М. М.]...» [53, с. 137]. Таким чином, в цифрових мережах завжди будуть залишатися елементи, які б отримували те чи інше *виключне право*, тобто *привілей*. З іншого ж боку, ідея відкритого доступу до інформації могла б залишатися, кантівською мовою, регулюючою ідеєю, тобто такою, звіряючись з якою можна була б говорити про більшу або меншу відкритість мереж.

Це не єдина перешкода з якою стикаються (можливі) спроби реалізувати ідею відкритого доступу. Як демонструють С. Пінфілд та ін. проектування і побудова цифрових мереж відкритого доступу має враховувати декілька правових і політичних рівнів. Вони пишуть, що «права можуть застосовуватися на *міжнародному рівні* [курсив тут і далі наш — М. М.], як-от міжнародно визнані положення про авторське право чи ліцензії, такі як ліцензії Creative Commons. На *середньому рівні* різні видавці мають різну політику авторського права по відношенню до своїх авторів. Автори та інституції відчують це на *мікрорівні*, стикаючись із угодами про авторське право видавців» [39, с. 36]. Узгодження міжнародних законів із законами національних держав або правил і умов авторського права приватних компаній із стандартами цих держав лише початок вирішення проблеми. Причина цьому полягає в тому, що «...відкритий доступ виявився дуже політизованим питанням» [там само, с. 36], що майже унеможлиблює втілення цієї ідеї хоча б найближчими роками.

Набагато більш вірогідним вбачається пере-налаштування вже існуючих цифрових мереж, або побудова нових, а потім їх (ре)організація як *ще більш диференційованих* систем дистрибуції прав доступу аніж ті, що функціонують зараз; таких систем, де б кожен окремий елемент можна було б наділити або лишити права доступу до чогось в автоматичному режимі, де б існувала велика кількість груп елементів, які б були розподілені за рівнем доступу, за кількістю потенційних зв'язків з іншими елементами, за різністю функцій. Так, певною мірою це здійснене вже зараз, проте все ще не відбувалася диференціація елементів цифрових мереж *на основі державного права*. Насамперед, це стає

можливим через посилення національних держав в їх ролі регуляторів і контролерів цифрової комунікації, що *ще двадцять років тому здавалося неможливим*; можна згадати філософський дует М. Хардта і А. Негрі, які поспішно констатували остаточну перемогу глобальної Імперії: «...Імперія — це поняття універсальної влади, поняття світового порядку, яке, мабуть, уперше було усвідомлено лише зараз» [28, с. 140]. Таким чином, національні держави паралельно зможуть вирішити дві проблеми: по-перше, проблему верифікації та ідентифікації суб'єктів; по-друге, проблему екстраполяції свого внутрішнього порядку у царину цифрових мереж. Ми вже сказали, що це стає можливим шляхом встановлення відповідності між мережевим суб'єктом і громадянином або (значно рідше) індивідом без громадянства через прикріплення документів державного зразка до профілів акаунтів на різних веб-ресурсах чи платформах.

Вочевидь, нині національні держави стикаються з необхідністю створювати нові цифрові мережі: першим кроком був «вихід в Інтернет» органів державної влади — створення веб-ресурсів, які слугували цілям комунікації громадян найчастіше лише з місцевою владою; зараз же повсюдно починають працювати додатки чи веб-ресурси державних послуг. Так, це не соціальні мережі, врешті-решт, комунікація в таких додатках відбувається із конкретними індивідами чи рядовими користувачами, а нібито із державою взагалі; проте це все ж таки цифрові мережі, які можуть стати фундаментом для розробки вже *державних* соціальних мереж, або таких, адміністрації яких були б підзвітні державним органам управління. Цілком можливим вбачається також під'єднання облікових записів з різних платформ як фізичних, так і юридичних осіб до певної державної бази даних, яка б містила ідентифікуючу їх інформацію.

Одним з основних мотивів національних держав в цій справі Т. Джордан вбачає в бажанні «інформаційного убезпечення» (англ. securitisation) цифрових мереж [33, с. 99]. Він визначає цей процес так: «сек'юритизація, в якій національні держави прагнуть зібрати всю інформацію, а потім піддати її

профілюванню, щоб задовольнити бажання агентств безпеки ‘опанувати Інтернет’» [там само, с. 21]. Інакше кажучи, в цій сфері перед державами стоїть два завдання: по-перше, це запобігання нелегальній комунікації (в тому числі екстремістській та, назовемо її так, терористичній) і економічній діяльності; по-друге, це унеможливлення інформаційного впливу (пропаганди чи агітації) на населення з боку інших держав або окремих організацій. Проте, міркування про інформаційну безпеку не єдиний мотив. Так, наприклад, «Європейський Союз [в даному випадку логіка дій ЄС як транснаціонального об’єднання не буде суттєво відрізнятися від логіки дій національних держав — М. М.] розробив пропозицію спробувати визначити місцезнаходження компаній шляхом порівняльного розрахунку продажів, заробітної плати, працівників і капіталу на основі їхнього розташування. Головним завданням для ЄС було знайти спосіб *оподатковувати* компанії, *особливо цифрові*, які мають дохід від країни чи регіону, але не мають штаб-квартири чи офіційного офісу в цій країні чи регіоні» [34, с. 180]. Таким чином, як ми вже говорили раніше, необхідність оподаткування економічної діяльності і розподіл зон відповідальності між суб’єктами, а також юрисдикцій між державами в «цифровому середовищі» призводять до поступового посилення державного контролю в галузі цифрової комунікації.

Отже, досягнення поставлених перед національними державами або транснаціональними об’єднаннями цілей можливо завдяки *конвергенції правових і цифрових комунікаційних систем*. А оскільки нами було з’ясовано, що цифрові мережі суть регуляторні системи дистрибуції прав доступу між своїми функціональними елементами, то стає очевидним, що конвергенція можлива шляхом оцифрування ідентифікаційних даних і їх прив’язки до конкретних облікових записів, чим буде встановлена відповідність між мережевим суб’єктом та громадянином, організацією чи навіть фізичною особою без громадянства. Створення держаних цифрових мереж лише одна з можливих технічних реалізацій конвергенції. Але *право не є дієвим* тоді, коли його *неможливо або не обов’язково додержуватися*, коли немає влади, щоб

його здійснити. Це було і залишається ключовою проблемою, яка стояла на шляху розширення державного правового порядку у царину цифрових мереж, а взагалі-то інтеграції цифрових мереж в *систему державного управління*. За сучасних умов, державне право може набути свого втілення в цифрових мережах, реорганізуючи їх. Таким чином, *державне право стане головуючим принципом за яким буде відбуватися дистрибуція прав доступу між функціональними елементами мережі; право буде визначати порядок дистрибуції, реалізація якої відбувається автоматично за самим влаштуванням цифрових мереж. Таким чином, право стане порядком.*

Проблема відношення права та (державного) порядку, або ладу, пронизує всю модерну політичну філософію, починаючи з XVI-го століття. Заголовок, під якими тематизується пов'язана з цією проблемою низка питань — Право і Влада. Проте ось що М. Фуко говорить з цього приводу: «Антиномія права та порядку є основою сучасної *політичної раціональності*. За визначенням, *право* завжди відсилає до якоїсь *законодавчої системи*, тоді як *порядок* співвідноситься з *системою управління*, цілком певним державним ладом, що точно відповідає ідеям як усіх утопістів початку XVII століття, так і діючих чиновників-управлінців XVIII століття. *Мрія про згоду права та порядку*, яка була мрією цих людей, повинна, я вважаю, і надалі залишатися мрією. Неможливо примирити право і порядок, тому що коли ми намагаємося це зробити, ми робимо це виключно як *включення права в порядок держави*» [14, с. 417]. Але поки що відступимо від цієї теми.

Вже було сказано, що в цифрових мережах індивіди здебільшого спілкуються в межах напівпублічних сфер комунікації, де, як їм здається, вони можуть *довіряти* іншим. Це ж призводить до викривлення сприйняття, як каже Ю. Хабермас, «...політичної публічної сфери як такої» [24, с. 22], а значить і *втрати довіри* до тих, хто не належить до кола більш менш знайомих людей, або не є частиною якоїсь ідентифікуючої спільноти. Це означає, що комунікаційні цифрові мережі фрагментуються. *Можливі причини недовіри* наступні: по-перше, анонімність інших користувачів; по-друге, можливість

кожного користувача (ре)презентувати себе невідповідним до політичної чи, ширше, соціальної дійсності чином, простіше кажучи, можливість бути самозванцем, якого неможливо викрити. Обидві проблеми призводять до девальвації професійних навичок, спеціальних знань та умінь, що, на чому акцентує Хабермас, завдає найсильнішого удару по класичному журналізму та старим печатним медіа. «Зміна професійних стандартів відображає адаптацію преси, за своєю природою більш схильною до дискурсивного характеру формування громадської думки та політичної волі, до комерційних послуг платформ, що *борються за увагу споживачів* [курсив наш — М. М.]. З утвердженням імперативів економіки уваги в нових медіа посилюється і тенденції (давно знайомі з бульварною та масовою пресою) до залучення, впливу та персоналізації тем, які стоять на порядку денному в політичній публічній сфері» [там само, с. 52]. Простіше кажучи, певні медіа-ресурси лише прискорюють процес фрагментації.

Тоді, *на перший погляд*, спроба переходу до більш довірчого спілкування в політичній (але й не тільки в ній) публічній площині можлива якраз через конвергенцію правових та цифрових комунікаційних систем. Цифрові мережі дозволяють створити настільки розгалужену систему дистрибуції прав доступу до, скажімо, функцій публікації та розповсюдження журналістських текстів, яка б враховувала параметри кожного функціонального елемента, за яким би закріплювалися певні ідентифікаційні дані. *Насправді ж*, це рішення є доволі парадоксальним: суспільство, яке бажає довірчого спілкування, ускладнює та посилює систему (цифрового) контролю, а значить і застосування різноманітних процедур перевірки ідентичності, суб'єктності, професійних навичок тощо. Саме тому прийняття цього рішення пов'язано із значущою проблемою, яку можна коротко сформулювати так: чи призведе конвергенція систем цифрової комунікації та державного права до остаточного становлення і утвердження «суспільств контролю»?

Право поставити питання само у такому вигляді ми маємо з двох причин. По-перше, Ж. Дельоз на момент початку 90-х років XX-го століття вважав, що

суспільства контролю суть грядущі, а не вже існуючі суспільства [9, с. 180]. По-друге, говорити про суспільства контролю в множині ми можемо беручи до уваги той факт, що передуючі їм дисциплінарні суспільства також не були однаковими, а процеси їх формування суттєво відрізнялися в різних країнах. Так, М. Фуко говорить, що «становлення дисциплінарного суспільства можна охарактеризувати за допомогою двох взаємовиключних подій або, вірніше, двох аспектів, двох, на перший погляд, взаємовиключних сторін однієї події: реформи, *реорганізації судової та кримінальної систем* [курсив тут і далі наш — М. М.] у різних країнах Європи та світу наприкінці XVIII – на початку XIX століття. У *різних країнах* це перетворення представлено у різних формах, має різні розмахи та хронологію» [12, с. 603].

3.2. Утворення форм змішаної суб'єктності

Перш ніж безпосередньо перейти до питання довірчого спілкування, нам слід зупинитися на другій проблемі, яку ми позначили як проблему форм змішаних суб'єктностей.

Приблизно двадцять років тому в науковому середовищі набула широкої підтримки теза про цифру суб'єктність «...як роз-втілене (disembodied) я, яке може бути сприйнятим лише через слова, які воно промовляє» [2, с. 118]. Х. Азенбаум зазначає, що вона під натиском критики віджила своє і стала outdated [там само, с. 119]. Їй на заміну прийшла контр-теза: тепер суб'єкт розумівся як такий, що по сю пору визначається виключно у царині поза-цифрової дійсності. Сам Азенбаум вважає, що «Я в цифрову епоху... постає *кіборгом* [курсив наш — М. М.], оскільки наші усталені збірки (assemblages) ідентичності перериваються екранами цифрових пристроїв, які пропонують інтерфейс для нових саморепрезентацій» [там само, с. 119]. Знов обговоримо, що Азенбаум залишається в межах теорії репрезентацій, яка виявляє свою «сліпоту» до питань відповідальності та ідентифікації суб'єктів як акторів в цифрових мережах. Насправді ж, дії і рішення мережевих суб'єктів не обмежуються (само)репрезентацією. Зміни в їхніх можливостях в цьому

відношенні є важливими, але не єдиними, які б приводили до змін в їх суб'єктності. Разом з тим їхня суб'єктність є невизначеною, а зони відповідальності розмитими — це те ускладнення, яке ця теорія не в силах розрішити. *Важливим же є те*, що Азенбаум (а разом з ним і більшість дослідників) також акцентує увагу на тому, що цифрова та поза-цифрова суб'єктності тим чи іншим чином поєднуються.

Термін *кіборг* використовує також і Р. Вілкі та інші дослідники [56, с. 177]. Його використання пов'язане із проблемою: кіборг — це аугментований організм, тобто тіло, яке має «додаток» або «розширення» у вигляді якогось електричного або цифрового пристрою. Термін не має відношення до суб'єктності, основу якої, за традицією, вбачають у свідомості, душі, дусі тощо; звісно, якщо ми не говоримо про (наразі науково-фантастичну) можливість поєднання свідомості із обчислювальними потужностями комп'ютерів. Навіть М. Фуко, якого часто називають пост-структуралістом всупереч його власним переконанням, пов'язував питання суб'єктності виключно із *розумними істотами*, якими є люди. В сучасній же філософії у випадках коли дещо не є розумним (або хоча б не має виражених рис розумності), але все одно є своєрідним діячем, то це дещо називають *агентом*, іноді *актором*, розглядаючи його в ширшому контексті тої чи іншої соціальної або політичної системи. Проте жодним чином ці дії не свідчать про суб'єктність. То навіщо ускладнювати завдання спробами вирішити класичну проблему духа і тіла пост-картезіанської філософії? Саме тому ми використовуємо термін *змішана суб'єктність*, тим самим підкреслюючи, що суб'єкт діє особливим способом у цифровому середовищі, який, щоправда, не стає єдиним визначальним для його буття в якості суб'єкта.

М. Постер, на якого великий вплив мала філософія М. Фуко, підмічаючи цю проблему, дуже легко обходить її у Кантівський або феноменологічний спосіб: «На онтологічному рівні метафізичні дуалісти [в тому числі і картезіанці — М. М.] можуть стверджувати, що з появою комп'ютера нічого не змінилося. Дехто все ще може вважати, що світ складається з *res cogitans* et *res extensa*.

Але на феноменологічному рівні, на якому суб'єкт відчуває себе та світ, комп'ютер змінює все» [40, с. 139]. Слід сказати, що не зважаючи на те, що основні праці М. Постера були опубліковані у 90-х роках попереднього століття, все одно за визнанням багатьох дослідників, серед яких є Х. Азенбаум та інші, кого ми вже згадували як послідовників Постера, праці філософа досі активно використовуються як фундамент для нових досліджень [2, с. 118].

М. Постер вважає, що застосування ЕОМ в повсякденному житті призводить до радикальних змін суб'єктності. Він наводить наступний аргумент: «Комп'ютер створює для суб'єкта таку комунікаційну ситуацію, в якій *піддаються сумніву відмінні риси суб'єкта* [курсив тут і далі наш — М. М.]. Суб'єкт опиняється перед машиною, яка *імітує його якості* та в деяких аспектах (пам'ять, обчислення) *перевершує його можливості*. Коли комп'ютер з'єднаний телефонними лініями з іншими комп'ютерами, ситуація стає ще складнішою. Тоді суб'єкт може отримати доступ до банків пам'яті віддалених комп'ютерів, може надсилати повідомлення групам осіб одночасно або вести безперервні 'розмови' з людьми через їхні комп'ютери» [40, с. 138].

Дві головні властивості суб'єкта — здібність мислити і приймати рішення, тобто воліти. В даному випадку навіть неважливо чи розуміємо ми суб'єкта як цілісну сталу сутність, чи як постійно змінювану множину ідентичностей. Жодна ЕОМ не може мислити і приймати рішення, а також не може навіть імітувати мислення або воління. Мабуть що, тільки «штучний інтелект», будучи програмною системою, може імітувати щонайбільше мовленнєву діяльність людини. Але не можна сказати і про перевершення можливостей людини до запам'ятовування, бо ЕОМ нічого не може пам'ятати, так само як і програми. Пам'ять, взагалі-то, є *когнітивною* функцією. ЕОМ може лише оперувати інформацією, яка *зберігається* на певному носії. В іншому ж випадку слід говорити, що вже стародавні рукописи перевершували можливості людини до запам'ятовування. Те саме стосується і функції

обчислення, яке у випадку ЕОМ на фізичному рівні, строго кажучи, відбувається завдяки току електричного струму в мікросхемі, упорядкованого електронними компонентами схеми, *чим і обмежується не утворюючи ніякого суб'єктивного досвіду*. Таким чином, Постер спирається лише на аналогію у порівнянні ЕОМ і людини в певних аспектах, що ми ще побачимо далі.

Загалом, Постер говорить про такі визначальні якості суб'єкта: «Суб'єкт можна розуміти лише як частково стабільний, як такий, що повторювано реконфігурується у різних точках часу та простору, як неідентичний самому собі (non-self-identical) і тому постійно частково інший» [41, с. 59]; ми би сказали, що це стосується виключно цифрового середовища. В знаки дається те, що вчений переоцінює потенціал комп'ютерів та інших цифрових технічних приладів, а також програм до зміни суб'єктності. Так, він пише: «З комп'ютером ці картезіанські пресуппозиції, які багато в чому характерні для домінуючої культури сучасного світу, серйозно дестабілізуються. Тепер *суб'єкт включає об'єкти* [курсив тут і далі наш — М. М.], які, можливо, не думають (якщо мислення потребує свідомого Я), але роблять речі, які *нагадують аспекти* мислення та *перевершують* мислячих суб'єктів у важливі для них якостях. Наприклад, у картезіанському світі знання мають лише окремі уми; решта природи є дурною. Однак тепер, коли суб'єкт має доступ до бази даних, він чи вона стикається з машиною, яка, здається, 'знає' більше, ніж суб'єкт. У певному сенсі база даних — це не більше ніж бібліотека, матеріальний світ ментальних слідів. Але *швидкість*, з якою дані стають доступними суб'єкту в комп'ютеризованій базі даних, *змінює досвід суб'єкта*. Отримання інформації з бази даних більше схоже на розмову з іншим, дуже ерудованим суб'єктом, ніж на використання бібліотеки, де тіло суб'єкта потрібно перетягувати крізь простір, щоб знайти інформацію» [40, с. 138-139].

Безумовно, *досвід суб'єкта* змінюється — це вірне спостереження; проте це не створює логічного підґрунтя для того, щоб робити певні висновки за аналогією. Нема такого підґрунтя і для того, щоб промовляти занадто

необережні висловлювання. Так, вочевидь, *суб'єкт не включає об'єкти* навіть якщо механічно вмонтувати технічні прилади в біологічне тіло якоїсь живої людини. З іншого боку, досвід змінюється, бо *змінюються можливості суб'єкта і характер його дій*. В даному випадку також неважливо чи розуміємо ми суб'єкта як сталу сутність, чи як постійно змінювану множину ідентичностей, все одно — суб'єкт не включає об'єкти. Говорячи мовою М. Фуко, з'являються нові практики, які залучають ці об'єкти в якості інструментів і технічних прикладів, і лише ці практики змінюють конструкцію самого суб'єкта. Це означає, що суб'єкт можна конструювати по-різному, змінюючи самі практики, наприклад, обмежуючи їх правовим чином.

М. Постер формулює принципи дослідження нової суб'єктності, що він робить суто у манері «раннього» М. Фуко кінця 60-х і початку 70-х років. Наведемо розлогу цитату: «Комп'ютер, подібно до телевізійної реклами та системи спостереження, висуває на передній план той факт, що індивіди є *конституційованими суб'єктами* [курсив тут і далі наш — М. М.]... суб'єкти, які завжди вже конституційовані, ніколи не є даними за самою природою. Спосіб інформації [термін, який М. Постер вводить за аналогією зі 'способом виробництва' К. Маркса — М. М.] знаменує собою нову епоху в тому, що в ньому *процес самоконституювання суб'єкта стає дискурсом/практикою спілкування в повсякденному житті. Мовний досвід у способі інформації стосується самоконституювання*, де, як і в попередні епохи, цей процес був у кращому випадку лише *неявним, замаскованим тисячею ідеологічних завіс...*», — далі дослідник наводить чисельні приклади ідеологій, які не давали розгледіти дійсного влаштування суб'єкта, а потім продовжує. — «Спосіб інформації об'єднується у чотирьох відношеннях: (1) усі його частини стосуються комунікацій, (2) усі опосередковані електронними механізмами, (3) усі вказують на 'я' як сконструйоване або конституційоване, а не як стабільне, центрована сутність, і (4) метою дослідження є *виявлення структур панування*» [там само, с. 139].

Існує два ускладнення за такої постановки проблеми і мети дослідження Постером: по-перше, суб'єкт не тільки *само*-конститується, він, перед тим проходить процес «об'єктивації», він конститується в «блоках» владних відносин, які утворюються *в тому числі* ним [15, с. 779]; по-друге, М. Фуко відійшов від розвінчання ідеологій як форм хибної свідомості або аналізу структур панування вже на початку 70-х років, критикуючи ці методи за їхню обмеженість. Історико-філософське підтвердження другої тези знаходимо у стенограмі круглого столу, який відбувся після того, як Фуко прочитав короткий курс лекцій у 1974-му році «Істина та Правові Формації» у Ріо-де-Жанейро. Ж. Пінту спитав М. Фуко чи говорив той про створення суб'єкта ідеологією, на що той відповів: «Ні, зовсім не ідеологія [створила його — М. М.]. Я й уточнив, що не займаюсь дослідженням ідеологій... мені не здається, що такий аналіз може бути задовільним» [12, с. 630]. Загалом, філософ не визнавав самої можливості дістатися такої точки, з якої можливо було б неупереджено говорити по будь-яку ідеологію, або яка б дозволила окинути оком царину чистого, незабарвленого ідеологією знання.

Вбачається, що доробок «пізнього» Фуко, тобто початку 80-х років, є куди більш перспективним для розробки проблематики цифрової суб'єктності. В 80-ті роки у зв'язку зі зміною основних тем дослідження, Фуко переосмислив і своє поняття суб'єктності. Розлогий виклад концепції філософ помістив у межах вже пом'янутої нами статті «Суб'єкт і Влада». Причиною перспективності цього концепту є його лаконічність: суб'єкт — це діяч і підлеглий; влада здійснюється як вплив на дію; влада обмежує поле можливих дій суб'єкта; влада супроводжує суб'єкта; влада є невід'ємною частиною будь-якого суспільства, бо завжди буде здійснюватися вплив на дію в тій чи іншій формі. Все це значить, що *суб'єкт конститується і конструється виключно в конфігурації владних відносин, які утворює в тому числі і він сам*. Зайві елементи, будь-то аналіз ідеологій або структур панування (коли-як панування суто гегелівський, а потім марксистський термін), відкидаються.

Саме цю концепцію ми поклали в основу, коли визначали мережевого суб'єкта.

В той же самий час, ця концепція Фуко дозволяє розглядати спосіб, яким здійснюється влада в цифрових мережах, як окремий і не схожий на способи її здійснення поза межами цифрових мереж чи просто без їх застосування. І це є так не тільки тому, що комунікація в цифрових мережах не потребує певного розміщення тіл у часі-просторі (хоча це теж не зовсім вірно); а ще й тому, що, наприклад, змінюються техніки передачі інформації, а отже певних розпоряджень. Тоді індивід може стати об'єктом впливу як у той, так і у інший спосіб. Саме тому нові форми суб'єктності можна розуміти як форми змішаної суб'єктності. Більш того, через те, що права доступу суть текучі права, владні відносини в цифрових мережах стають більш динамічними, їх конфігурація змінюється швидше.

Отже, можна виділити декілька принципів, якими слід керуватися, здійснюючи аналіз форм змішаної суб'єктності. По-перше, аналіз слід проводити лише з огляду на умови формування тої чи іншої форми, тобто лише в контексті тих чи інших владних відносин. «Суспільство 'без відносин влади' може бути лише абстракцією. А це — скажімо мимохідь — робить політично тим більше необхідним аналіз відносин влади саме у конкретних суспільствах, робить необхідним аналіз їхнього історичного формування, того, що надає їм стабільності чи нестабільності, аналізу умов, необхідних для того, щоб перетворювати одні та скасовувати інші» [15, с. 795]. По-друге (і це слідує з попереднього), не має жодного сенсу говорити про універсальні чи глобальні відносини влади. Тоді відпадає необхідність шукати на манер М. Кастельса «універсальні культурні коди», або «протоколи комунікації», як-то мультикультуралізм, конс'юмерізм, космополітизм тощо [7, с. 145]. По-третє, економічні відносини суть владні відносини, проте вони не повинні мати привілейованого положення як в марксизмі. Виявлені тут відносини влади або «структури панування» не завжди екстраполюються на систему права або управління тощо. Як діяч і підлеглий суб'єкт рівною мірою

конститується будь-якими владними відносинами. По-четверте, цифрові форми суб'єктності існують лише остільки, оскільки існують поза-цифрові; аналіз має в першу чергу стосуватися других. Тепер же повернемося до питання поставленого наприкінці попереднього підрозділу.

3.3. Достовірність учасників довірчого спілкування

Неможливо довіряти або не довіряти *цілковитому* незнайомцю, взагалі-то, неможливо навіть знати, що він існує. Тоді довіряти або не довіряти можна тому, хто є більш менш знаним. Узнавати когось можна через його дії чи висловлювання. Значить, якщо дехто ніяк не взаємодіє між собою, то між ними неможлива ані довіра, ані недовіра. Отже, вірно протилежне, що довіра чи недовіра можливі лише між тими, хто взаємодіє. В цифрових мережах можлива лише опосередкована взаємодія. Опосередкованість взаємодії не заважає нікому (безоглядно) довіряти чи (підозріваючи) не довіряти, проте заважає узнавати одне одного. Без узнавання ті, хто взаємодіють, частіше не довіряють одне одному. Значить, довіра чи недовіра підкріплюється або не підкріплюється знанням, тим самим підсилюючись впевненістю (хоча взагалі без знання довіра чи недовіра неможливі). Впевненість, яка б підсилювала довіру чи недовіру — це лише особливе відношення до чогось як до істинного або дійсного. Розсудлива впевненість, будучи обережною, потребує доказів або того, що буде *вважатися* доказами. Отже, різноманітні процедури перевірок потрібні для того, щоб розсудлива впевненість отримала необхідні їй докази. Але це значить, що така впевненість допускає сумніви, що дещо парадоксально, проте не піддається їм. Виходить, що вона існує у зазорі між цілковитою невпевненістю в іншому та порукою із ним, або гарантією від нього. Довіра ж завжди сполучена з *ризиком*. То як може бути розрішена проблема довіри та контролю національними державами?

Гонконзький філософ Ю. Хуай в своїй роботі 2024-го року ставить проблему довірчого спілкування, щоправда на міжнаціональному рівні, в контексті «планетарного мислення» — мислення інспірованого рухом

повернення до Г. В. Ф. Гегеля. «Мислити планетарно, перш за все, означає мислити *поза конфігурацією сучасних національних держав* [курсив наш — М. М.], які не змогли відійти від жорстокої економічної та військової конкуренції» [30, с. 1]. Наріжне питання роботи — чи зможуть багатоманітні групи людей співіснувати, оставляючи позаду розбіжності і ворожнечу задля подолання екологічної кризи. В межах нашого дослідження ці питання не цікавлять нас, проте важливим вбачається те, що Хуай констатує роз'єднаність людства, відкат процесу *політичної* глобалізації / планетаризації. Він вбачає головною перешкодою на шляху переходу до планетарного мислення те, «...що сьогодні ми все ще мислимо [курсив тут і далі наш — М. М.] в першу чергу з точки зору національної держави та її економічних і військових інтересів. Планетарність не слід плутати з новою конфігурацією влади між державами, такою як біполярна чи багатополарна конфігурація, оскільки це не змінює *природу політики*» [там само, с. 9]. Отже, головна мета Хуая — це *зміна природи політики*, яка по сю пору твориться національними державами, які, більш того, стають дедалі сильнішими. У той же самий час «...сучасна західна технологія стає глобальним явищем і загальною метою людського розвитку. Тобто наука і технології відокремилися від наукової спільноти Заходу і стали основою глобальних спільнот, що складаються з дослідників з усіх куточків світу» [там само, с. 7].

Таким чином, національні держави, які, звісно, мають для того науковий потенціал, стають технічно і технологічно подібними в тому числі в сфері комунікацій. Це значить, що зі загаданою вище апорією зіштовхнеться кожна окрема держава (або державне об'єднання), так само як кожна окрема держава (або державне об'єднання) буде повинна її вирішити, від чого залежить і конфігурація цифрових комунікаційних і правових систем, які пройдуть конвергенцію. Деякі питання, які скоріше за все виникнуть в кожному суспільстві, ми вже озвучували: Як далеко зможе зайти держава у справі збору персональних даних задля цілей ідентифікації? Чи залишить вона лакуни анонімності, зони «безвідповідальної» комунікації? Якими будуть критерії, за

якими будуть визначати хто може отримати права доступу до якоїсь інформації, тих чи інших функцій і можливостей цифрових мереж? Які б відповіді ми не отримали на кожне з поставлених питань, кожна правова система буде конституювати нові багатоманітні форми змішаної суб'єктності, що відбувається вже сьогодні.

Попри технологічну подібність національні держави відрізняються одна від одної: вже зараз можна спостерігати реалізацію принципово відмінних політик щодо цифрової комунікації. Нема сумнівів в тому, що ця різниця залишиться і в майбутньому. Так, кожне суспільство в міру своєї політичної культури і досвіду створить цифрову комунікаційну систему того чи іншого типу. Проте зрозумілим є те, що існує певне протиріччя: з одного боку, будь-яке прагнення *справжності* суб'єктів в цифрових мережах не може і не буде втілене; з іншого боку, прагнення, яке йде пліч-о-пліч з попереднім, до «*отримання гарантій*» все ж таки може втілюватися. Без усялякого сумніву, вимога надати гарантії — це констатація смерті довіри. Не можна сказати, що її місце посідає недовіра, скоріше, розрахунок. Такі гарантуючі процедури перевірки і контролю можуть бути різноманітними: від сертифікації до моніторингу. Будь-яка цифрова комунікаційна система, яка буде заснована на такому принципі, загрожує стати репресивною, а суспільство, яке застосує їх — суспільством контролю. Таким чином, суспільство контролю — це *суспільство недовіри, гарантії або поруки, розрахунку*. До речі, в такому випадку, застереження М. Фуко про небажаність поєднання систем права та управління ризикує бути повністю проігнорованим, коли-як відбудеться «...включення права в порядок держави» [14, с. 417].

Доречно буде згадати концепт паноптикуму М. Фуко: «Паноптизм є одною із характерних рис нашого суспільства. Це тип влади над індивідами, що здійснюється у формі постійного спостереження за ними, у формах контролю, покарання та винагороди, у формі виправлення, тобто формування та реформування індивідів відповідно до певних норм. Три аспекти паноптизму: нагляд, контроль та виправлення...» [12, с. 590]. Функції паноптизму

залишаються дієвими і по мірі наближення до суспільств контролю, а деякі з них навіть посилюються. Але найважливішим є те, що «при паноптизмі індивідуальний нагляд здійснюється не за тим, хто що робить, а за тим, хто ким є; не за вчиненням, але за тим, що *може бути вчинено*. При паноптизмі нагляд прагне дедалі більше *конкретизувати винуватця* вчинку і перестає цікавитися правовою природою, кримінальним характером самої провини» [там само, с. 591]. Отже, *нагляд* — це свого роду *моделювання*, це *передуюча факту або інциденту ідентифікація*. В цифрових мережах функція нагляду здійснюється *автоматично* — вона більше не залежить від умовностей людського буття і є безперервною. Все залежить лише від того, як саме буде змодельована фігура порушника, і, як ми вже вказували, яку конфігурацію буде мати поле можливих дій суб'єктів.

Інший шлях — конструювання *достовірного* мережевого суб'єкта. Його достовірність відповідає тій дійсності, а отже дієвості, яка визнана такою в межах якоїсь (політичної) системи. Таким чином, достовірність змінюється разом із «дійсністю». Який ідентифікаційний матеріал буде визнаний дійсним або ефективним, які інструменти ідентифікації — дієвими? Як будуть розмежовані зони відповідальності і «безвідповідальності»? — ось питання від відповіді на які залежить конструкція «дійсності».

Але поняття достовірності не зводиться до поняття наукової істини. Достовірність — це, радше, *істина розсудливої впевненості*, тобто впевненості підкріпленої нестрогими доказами, або тим, що вважається ними. Разом з тим вбачається неможливим, щоб суспільна комунікація будувалася на основі *безоглядної довіри*, врешті-решт, людина — це мисляча істота, а отже істота, яка сумнівається, яка часто поводить себе обережно. Особливо обережною людина є, коли має діло із незнайомцем. Отже, достовірним буде вважатися те, що *запевняє розсуд*. Для цього необхідно *усунути сумніви*. А коли-як мова йде про комунікацію із незнайомцями (а значить і взагалі про етику), то можна було б подумати, що необхідно усунути ще й *страх* чийхось дій. Страх, за визначенням Сократа, є *очікуванням майбутнього зла*, а зло в даному

випадку — це *невиправдана довіра*. Проте, як ми вже сказали, довіра пов'язана якраз із ризиком бути невинуватою. Усунення цього страху — це, знов таки, вимога гарантій. Суспільство, яке не може довіряти, проте живе виключно гарантіями — це параноїдальне суспільство.

Для того, щоб усунути сумніви в суб'єктності іншого незнайомого користувача, тобто такого, якого неможливо ідентифікувати за звичною притаманною йому поведінкою, в більшості випадків достатньо буде лише знання про те, що він спілкується від чийогось «лиця та імені», і що *найголовніше* — це можна перевірити і підтвердити на основі, наприклад, документальної ідентифікації. Неважливим залишається те, чи дійсно оператором під час комунікації була та людина, яку (ре)презентує акаунт, проте важливо те, що сам акт комунікації і висловлювання автоматично приписуються певному індивіду чи організації, а значить і їм нести відповідальність, або доказувати власну непричетність.

З іншого боку, такі заходи виглядають недоречними у сфері обмеженої приватності, коли індивіди спілкуються лише в кругу знайомих, яких можуть ідентифікувати за їхньою поведінкою в цифрових мережах. Проте будь-яка публічна, офіційна комунікація цілком може відбуватися за умов ідентифікації. Таким чином, необхідним кроком є також *демаркація зон відповідальності*, а значить і *нове розмежування публічної і приватної сфер* комунікації, які довгий час вважалися зруйнованими. Це розмежування повинно відбутися не за принципом кількості підключень до інших вузлів мережі (які можуть мати вираження у вигляді кількості переглядів, репостів, коментарів, реакцій тощо), який дійсно є поганим інструментом теоретизування. Іншими словами, *не тільки* кількість підключень має визначати чи є комунікація публічною чи ні; кількісні показники самі по собі відображають лише те, чи є комунікація масовою, або багатоакторною, чи ні. Повинні бути інші принципи.

Загалом, класичне визначення політичної публічної сфери надає Хабермас: «...комунікаційний простір узагальнення інтересів, які охоплюють всіх

громадян» [24, с. 54]. Але публічна сфера може бути не лише політичною: загалом, вона характеризується винесенням на суспільне обговорення тих питань, які стосуються *буття певної спільноти*. Цих двох рис, мабуть що, достатньо для того, щоб відрізнити публічну сферу комунікації від приватної, як і власне саму публічну комунікацію. Проте цього недостатньо для більш повної характеристики останньої: *публічна комунікація не є нерозбірливою щодо промов і промовців*.

Як говорить Хабермас: «...всі користувачі, необтяжені необхідністю дотримуватись умов доступу до редакційно формованої публічної сфери, характерної для друкованих медіа, бачать у цьому свободу від ‘цензури’ і можуть у цих вільних, доступних медіапросторах звертатися до анонімної публіки та домагатися її схвалення. Ці простори, схоже, набувають своєрідної анонімної інтимності: за колишніми мірками їх не можна зарахувати *ні до публічних, ні до приватних*, швидше вони належать до сфери комунікації, яка раніше була призначена для приватного листування, але потім розширилася до публічної сфери» [там само, с. 55]. Звідси стає очевидним і те, що для того, щоб спілкуватися публічно (особливо якщо мова йде про спілкування громадян), потрібно, щоб промовці, брали на себе *відповідальність* за свої дії та висловлювання; більш того, слухачі також мають бути суб'єктами, вони не можуть бути анонімною масою. В іншому випадку, така публічна комунікація ризикує стати або беззмістовними балачками, або нерозбірливими криками.

Але відповідальність не єдина вимога до промовців і слухачів. Є також інша «процедура прорідження» суб'єктів, які входять до «порядку дискурсу» [13, с. 56]. Хабермас у зв'язку з питанням про ЗМІ говорить наступне: «Одна обставина в нашому контексті є особливо актуальною: вплив, який воля громадян, тобто суверена, чинить на рішення політичної системи в цілому, не в останню чергу залежить від якості *просвітницького внеску* [курсив тут і далі наш — М. М.], що вноситься ЗМІ у формування громадської думки. Це пов'язано з тим, що ЗМІ спираються на попередньо опрацьовані журналістами теми та матеріали, на альтернативні джерела, на думки ‘за’ і ‘проти’, словом,

на інформацію, що надходить до публічної сфери серед іншого за медіаканалами політичних партій, об'єднань та PR-агентств, що являють собою соціальні системи, що саморегулюються, а також від інтелектуалів та громадських діячів. Цей більш менш *просвічений плюралізм думок*, 'профільтрований' через систему ЗМІ, дає кожному громадянину можливість скласти *власну думку* і зробити максимально, на його думку, *раціонально мотивований вибір*» [24, с. 30]. Отже, публічна сфера комунікації має слугувати простором для все більш *точного та раціонального* формулювання тої чи іншої думки стосовно буття певної спільноти, а значить для *розумного перетворення суб'єктів дискурсу*. Один з аспектів процесу примітивізації публічної комунікації, який помічає Хабермас, є перехід до нераціональної, проте емоційної комунікації — інструментами впливу на «спікерів» стають лайки та інші показники, які відображають лише схвалення чи відразу аудиторії. Коротше кажучи, *публічна комунікація має бути раціональною комунікацією*.

3.4. Мужність як філософська чеснота

Нескладно помітити, що в цьому аспекті Ю. Хабермас наближується до витоків модерного розуміння публічної сфери, зокрема до І. Канта і його тексту «Що таке Просвітництво?». Дійсно, ми не знайдемо у Канта ані теорії комунікації, ані теорії публічної чи приватної сфер, ми взагалі не знайдемо таких понять, проте можемо виявити інший концепт — концепт *публічного застосування розуму*. «Під публічним застосуванням свого розуму я розумію таке, яке здійснюється кимось як вченим перед усією читаючою публікою» [35, с. 59], для чого потрібна всього лише *свобода*. Публічне застосування розуму це потрібний акт. По-перше, оскільки продуктами мислення вченого є поняття, судження та умовиводи — взагалі знання, то це акт пізнання. По-друге, оскільки публічність означає, що думка має бути висловлена, а судження винесене, то це акт комунікації. По-третє, оскільки предметом думки і висловлювання є буття певної спільноти (а, взагалі-то,

усього людства, коли-як мова йде про Просвітництво), то це етичний і політичний акт. В даному випадку фігура вченого є, скажімо так, регуляторною для всіх учасників публічної комунікації. Цікаво, що простором публічного застосовування розуму Кант проголошує простір писаного слова, що змінилося у XX-му столітті, не в останню чергу тому що змінилася і сама публіка — вона стала ширшою, а *фігура вченого*, чи краще сказати відверто, *філософа* перестала бути взірцем.

Здається, що доволі дивно було б ставити питання про довіру в контексті Кантівського роздуму про публічне використання розуму, бо просвітлена (тобто повнолітня) читаюча публіка — це філософи, які мислять самотійно, а значить критично ставляться до будь-якого судження. Проте, як не дивно, саме за умов публічного і вільного використання розуму стає можливою *довіра* до іншого, яка була закарбована перевітками його суджень і самотійним мисленням. Насправді, така довіра є найбільш поважливою до свободи іншого бути самотійним, бути мислячим.

Вочевидь, в цій точці ми повертаємося до питання про *відповідальність*. Чеснота, яка проголошується Кантом основною в справі публічного використання розуму — це *мужність*. Але якщо воно здійснюється лише вже за *умови свободи*, то тоді навіщо людині мужність? Фуко в своєму однойменному з Кантівським творі дає підказку: «Зрозуміло, що загальне (тобто не пов'язане ні з якоюсь приватною метою) застосування розуму є справою самої людини і *свобода цього застосування може бути забезпечена лише суто негативно* [курсив тут і далі наш — М. М.], через відсутність будь-якого переслідування...» [17, с. 40]. Кант визнає, що навіть приватне використання розуму є ділом *відповідальним*, бо воно дозволяє суспільству функціонувати як той механізм, годі й казати про публічне. Але в першому випадку *відповідальність* вимагає від людини *підкорення і служіння без ремства*, а в другому вільного публічного висловлювання думки. Тут Фуко вбачає парадокс і він продовжує: «...Але як може бути забезпечене громадське застосування розуму? Очевидно, *Aufklärung* не може розумітися тільки як

загальний процес, який захоплює все людство або як обов'язок, запропонований індивідуумам, — *Aufklärung* виявляється ще й *політичною проблемою*. Питання, у всякому разі, полягає в тому, як може застосування розуму прийняти необхідну для нього публічну форму», — одразу після цього Фуко виказує подив, — «як ця *смівість знання* (*l'audace de savoir*) може здійснюватися серед білого дня, в той же самий час, як люди коряться з усією можливою точністю» [там само, с. 42].

В інтерпретації Фуко *мужність* (або *смівість* — в даному випадку це не має значення), про яку говорить Кант, виходить на перший план як *чеснота політична*. В тексті Канта дійсно є цей мотив, особливо чітко він простежується в тих фрагментах, де, словами Фуко, «Кант, нарешті, у майже відвертій формі пропонує Фрідріху II свого роду договір» [там само, с. 42]. Проте сам Кант використовує слово *мужність* лише два рази і лише на самому початку тексту. Ось як звучить цей фрагмент: «Неповноліття з власної вини — це таке, причина якого полягає не в нестачі розуму, а в нестачі рішучості і *мужності* користуватися ним без керівництва з боку когось іншого. *Sapere aude!* — май *мужність* користуватися власним розумом! — такий, отже, девіз Просвітництва» [35, с. 58]. Вочевидь, *мужність* визначається тут не тільки як *чеснота політичної істоти*, а й як *чеснота мислячої істоти*. Таким чином, це філософська чеснота. Тоді, видається, річ у тім, що мисляча істота може прийти в своєму самотійному мисленні до тої *істини*, яку *неможливо висловити публічно не маючи мужності*. Окрім того, мисляча істота повинна мати *мужність* нести відповідальність за свої дії перед самою собою, перед своїм невблаганним розумом.

Слід звернути увагу на цікаве словосполучення *смівість знання*, яке можна побачити в тексті Фуко. Нескладно помітити певну подібність з назвою останнього лекційного курсу філософа, прочитаного в Колеж де Франс у 1984-му році, «*Мужність Істини*» (*Le Courage de la Verite*), який є другою частиною курсу «Управління собою та іншими» і свого роду продовженням «Герменевтики Суб'єкта». І це не є звичайним збігом у слововживанні, а

індикацією тематичної і філософської єдності двох пом'янутих творів М. Фуко (хоча б деяких їх фрагментів), яка окрім того ріднить, як би це дивно не звучало з історико-філософської точки зору, його з І. Кантом.

Насправді ж, проблема мужності як політичної чесноти загострюється в цих лекціях Фуко сильніше порівняно із Кантівською статтею, хоча вже не стоїть в контексті питання про Просвітництво, і взагалі втрачає будь-який натяк на просвітницький пафос. Але так само як і у Канта мужність є і філософською чеснотою. На думку Фуко, мужність пов'язана із веридикцією, тобто з *практиками публічного висловлювання істини*. Веридикція є частиною процесу «...конституювання суб'єкта через практики себе» [16, с. 18]. Фуко звертається до типу веридикції, який позначає давньогрецьким словом *parrêsia* (від *pan rema* — говорити все, що завгодно). Паресіаст — це той, хто, нічого не скриваючи, відверто і щиро говорить істину, в граничному випадку ризикуючи своїм власним життям. Життя — ставка політика. «Для *parrêsia* необхідно, кажучи правду, відкритися, стати віч-на-віч з іншим, ризикуючи образити його, розсердити, увігнати його в фарбу та спонукати до певних дій, які можуть дійти до крайнього насильства. Таким чином, це істина, яка породжує ризик насильства» [там само, с. 20]. *Parrêsia* — це протилежність риторики, це неприкрашена промова. Але і це не остання її риса. Головним є те, що «народ, государ, індивід повинні прийняти гру *parrêsia*. Вони самі повинні розпочати гру і визнати, що мають слухати того, хто ризикує говорити їм правду» [там само, с. 22].

Вочевидь, Сократ і є паресіаст. Але перший, хто узяв на себе своєрідну місію, про яку дізнався з пророцтва, місію турботи і піклування про громадян свого полісу. Сьогодні в межах публічної комунікації, де б вона не відбувалась і якого б виду не була, не вистачає саме філософа-паресіаста. А чи може філософ взагалі не бути паресіастом? А чи потрібен він там? Можливо філософ має знаходитися на віддалені від публічно знаної діяльності або повсякденної комунікації? Скоріш за все, він має залишатися ідіотом, у тому самому сенсі в якому ідіотом був Сократ, який, як це здавалось, не мав ані свого місця в

полісі, ані свого суспільного призначення, допоки на суді в словах Філософа не проявилась протилежна істина.

Нині єдина чеснота, якої не вистачає для того, щоб взяти на себе цю місію, для того, щоб справді бути філософом — це Мужність. Тиха Мужність не ослухатися веління Істини.

Висновки до розділу 3

Відкритий доступом частіше за все розуміють як режим вільного безкоштовного обміну продуктами інтелектуальної чи творчої діяльності у цифровому форматі. Але виявляється, що проблема відкритого доступу, оскільки (не)доступність є організаційним принципом цифрових мереж, не стосується виключно доступу до інформації. Окрім інформації функціональний елемент мережі може отримати доступ до функцій, до інших вузлів мережі тощо. Вбачається неможливим розбудова таких комунікаційних мереж, в яких би здійснювалася рівномірна дистрибуція прав між функціональними елементами, бо це призведе до руйнації цих систем.

Набагато більш вірогідним вбачається ре-конфігурація цифрових мереж, їх (ре)організація як ще більш диференційованих систем дистрибуції прав доступу. Доцільним виглядає розбудова таких цифрових комунікаційних систем, де б кожен окремий елемент можна було б наділити або лишити права доступу в автоматичному режимі, де б існувала велика кількість груп елементів, які б розрізнялися за рівнем доступу, за кількістю потенційних зв'язків з іншими елементами, за різністю функцій. Отже, досягнення поставлених перед національними державами або транснаціональними об'єднаннями цілей можливо завдяки конвергенції правових і цифрових комунікаційних систем. З цієї причини існує ризик становлення суспільств контролю.

Можна виділити декілька принципів, якими слід керуватися, здійснюючи аналіз форм змішаної суб'єктності. По-перше, їх аналіз слід проводити лише в контексті тих чи інших владних відносин. По-друге, не існує універсальних чи

глобальних відносини влади. По-третє, економічні відносини суть владні відносини, проте вони не повинні мати привілейованого положення при аналізі. По-четверте, цифрові форми суб'єктності існують лише остільки, оскільки існують поза-цифрові; аналіз має в першу чергу стосуватися других.

Розбудова цифрових комунікаційних систем, заснованих на принципах довірчого спілкування, може відбутися лише з огляду на те, що мережеві суб'єкти можуть бути лише з тою чи іншою мірою достовірності співвіднесені із конкретними індивідами. Цьому завданню мають слугувати процедури ідентифікації на основі документів державного зразка. Мають бути розділені правові і неправові зони на основі (ре)актуалізації розрізнення публічної і приватної сфер комунікації на рівні національних держав. На міждержавному рівні також можливе таке розділення правових зон. До умовно приватної сфери має належати комунікаційна активність, яка відбувається в сферах обмеженої приватності. До умовно публічної сфери може відноситися комунікаційна активність, характерними рисами якої суть: багатоакторність, відповідальність (в тому числі і правова) учасників за їхні дії і висловлювання, раціональність.

Філософ також може знайти своє місце в такого роду системі цифрової комунікації, де мав би виконувати класичну функцію вченого — публічно застосовувати свій розум. Ця функція може поєднуватися з іншою — функцією паресіаста, або мовця (політичної) істини. Мужність — є тою чеснотою, яку філософу необхідно плекати заради цих цілей.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день все ще є фактом, що користувачі у цифрових мережах мають невизначену суб'єктність. Добре відомо також і те, що форми цифрової суб'єктності множинні і в деяких аспектах неподібні з огляду на історичні і соціальні умови їх утворення. Національні держави, які наразі закріплюються на позиціях контролерів мережевої комунікації, мають вирішити низку завдань пов'язаних із питанням про суб'єктність. Необхідність скорих дій на цьому напрямку очевидна за умов зростаючої значущості цих мереж у всіх видах комунікації. В той же час головною проблемою залишається неможливість чіткої ідентифікації суб'єктів як діячів і як підлеглих та демаркації зон їхньої правової, економічної та політичної відповідальності. Недивно, що все перелічене веде до унеможливлення довірчого спілкування між суб'єктами різних держав, або між суб'єктами і владою, що провокує різні теоретичні спроби проектування нової архітектури цифрових комунікаційних систем або хоча б віднайдення інших методів вирішення проблеми. Отже, під час дослідження ми встановили, що:

- 1) А) Комунікація — це сполучання акторів в процесі обміну / трансферу символічної інформації. Б) Мережа — це інтерреляційна, інтерактивна, відкрита та адаптивна структура сполучання акторів-вузлів. В) Цифрова мережа — це така мережа, чия інфраструктура утворюється комп'ютерними мережами, зв'язок між елементами яких стає можливим завдяки функціонуванню певних протоколів, програм та алгоритмів. Г) Наразі доступ до цифрових мереж найчастіше отримується користувачами через Інтернет, який є цифровою мета-мережею; Г) Користувач — це лише одна з можливих форм суб'єктності у цифрових мережах, проте не єдина.
- 2) А) Існують різні теорії щодо форм цифрової суб'єктності, серед яких пануючими суть теорії репрезентацій; Б) Головним їх аспектом та маркером є поняття фрагментарного суб'єкта в цифрових мережах; його

фрагментарність розуміється як множинність актів його творчих (само)репрезентацій та демонстративних (само)ідентифікацій в цифрових мережах; важливим є те, як суб'єкт себе представляє собі та іншим з огляду на ті можливості, які пропонують йому новітні цифрові технології; В) Існують інші теорії, які пропонують власні концепції цифрової суб'єктності, деякі з яких є гуманістичними, деякі навпаки анти-гуманістичними, деякі ж займаються дескрипцією існуючих форм цифрової суб'єктності, деякі — проектуванням нових; Г) Жодна з теорій не пропонує задовільної концепції цифрової суб'єктності з огляду на питання відповідальності і довірчого спілкування; Г) Мережевий суб'єкт — це принцип за яким, по-перше, групуються різноманітні операції в цифрових мережах та їх результати, і, по-друге, приписуються одному і тому ж суб'єкту, який є і поза межами мереж; він є мережевим у двох смислах: по-перше, оскільки він є мережею (кон)фігурацій, і, по-друге, оскільки він є діячем в мережах.

- 3) А) Формою існування класичних публічної та приватної сфер комунікації в цифрових мережах стають різноманітні простори більшої або меншої публічності чи приватності, тобто напівпублічні або напівприватні сфери. Індивіди не користуються комунікаційними можливостями новітніх мереж, а навпаки все більше закриваються у вузьких колах «своїх»; Б) Цифрові мережі організуються за принципом (не)доступності якоїсь інформації, функцій чи інших вузлів мережі, права доступу до яких отримуються; В) Дистрибуція прав доступу може бути виконана зовсім по-різному; так, цифрові мережі розподіляються на сектори з різним рівнем доступу, з різним ступенем відкритості та доступності; Г) Три основні проблеми пов'язані із питанням про організаційний принцип цифрових мереж: по-перше, питання ідентифікації мережевих суб'єктів; по-друге, утворення форм змішаної суб'єктності; по-третє, проблема вільного обміну інформацією, відкритого доступу.

- 4) А) Процедури верифікації суб'єктності користувачів. ідентифікація, аутентифікації, авторизація; Б) Авторизація — це процедура підтвердження кимось своїх прав на користування і володіння обліковим записом; В) Ідентифікація — це процедура визначення специфічних ознак, рис, параметрів виду / типу об'єктів / об'єкта; Г) Аутентифікація, як це прийнято вважати — це процедура підтвердження того, що дехто є тим, ким він представляється; Ґ) Виявляється, що аутентифікація представляє собою процедуру підтвердження анонімним користувачем права свого доступу до інформації, функції, ресурсу тощо; так, аутентифікація є авторизацією; Д) Ідентифікація поєднує функції авторизації, а також перевірки та підтвердження приналежності якогось матеріалу, в тому числі і біометричного, певному індивіду.
- 5) А) Відкритий доступ розуміють як режим вільного безгрошового обміну продуктами інтелектуальної чи творчої діяльності у цифровому форматі; Б) Проблема відкритого доступу не стосується виключно доступу до інформації, бо окрім інформації функціональний елемент мережі може отримати доступ до функцій, до інших вузлів мережі тощо; В) Неможливою є розбудова таких комунікаційних мереж, в яких би здійснювалася рівномірна дистрибуція прав між функціональними елементами, бо це призведе до руйнації цих систем; Г) Можливою є реконфігурація цифрових мереж, їх (ре)організація як ще більш диференційованих систем дистрибуції прав доступу; Ґ) Досягнення поставлених перед національними державами або транснаціональними об'єднаннями цілей ідентифікації суб'єктів і демаркації зон їхньої відповідальності можливо завдяки конвергенції правових і цифрових комунікаційних систем; Д) Це означає, що існує ризик становлення суспільств контролю; Е) Можна виділити декілька принципів, якими слід керуватися, здійснюючи аналіз форм змішаної суб'єктності: по-перше, аналіз лише в контексті тих чи інших владних відносин; по-друге, не існує універсальних чи глобальних відносини влади; по-третє,

економічні відносини суть владні відносини, які не мають привілейованого положення; по-четверте, цифрові форми суб'єктності існують лише остільки, оскільки існують поза-цифрові.

- 6) А) Розбудова цифрових комунікаційних систем, заснованих на принципах довірчого спілкування, можлива; Б) Кореневим тут є той факт, що мережеві суб'єкти можуть бути лише з тою чи іншою мірою достовірності співвіднесені із конкретними індивідами, проте ніколи не можуть бути справжніми; В) Цьому завданню мають слугувати процедури ідентифікації на основі документів державного зразка; Г) В свою чергу можливою стане і розділення правових і неправових зон на основі (ре)актуалізації розрізнення публічної і приватної сфер комунікації; Ґ) Це можливо як на рівні національних держав, так і на міжнаціональному рівні; Д) До приватної сфери має належати комунікаційна активність, яка відбувається в сферах обмеженої приватності, а до публічної — комунікаційна активність, характерними рисами якої суть: багатоакторність, відповідальність (правова, економічна, політична) учасників за їхні дії і висловлювання, а також раціональність; Е) Одне з можливих місць філософа в такій комунікаційній системі — місце вченого, який публічно застосовує свій розум; він також може виступати в ролі паресіаста, тобто своєрідного мовця (політичної) істини, фундаментальною чеснотою якого є мужність.

Перспективним мислиться залучення проведеного критичного аналізу сучасної цифрової комунікації до подальших як соціолого-політологічних, так і суто філософських досліджень в галузях мережевої теорії, теорії цифрових медіа, комунікаційної теорії, теорії влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Anon Collective. Book of Anonymity. / Milky Way, Earth: Punctum Books, 2021. 484 p.
2. Asenbaum H. The Politics of Becoming Anonymity and Democracy in the Digital Age. / Hans Asenbaum. — Oxford University Press, 2023. — 192 p.
3. Baudrillard J. Ecstasy of Communication. / Jean Baudrillard. — The Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture. Ed. H. Foster. Port Townsend : Bay Press, 1983. — P. 126–133.
4. Bauman Z. The Individualized Society. / Zigmunt Bauman. — Cambridge : Polity Press, 2001. — 272 p.
5. Bory P. The Internet Myth: From the Internet Imaginary to Network Ideologies. / Paolo Bory. — London : University of Westminster Press, 2020. — 153 p. — (CDSMS series).
6. Brusseau J. What to Do When Privacy Is Gone. / James Brusseau. — Computer Ethics — Philosophical Enquiry. Vol. 2019, 2019. — P. 7.
7. Castells M. Communication Power. / Manuel Castells. — New York : Oxford University Press, 2011. — 571 p.
8. Craig R. T. Communication Theory as a Field. / Robert T. Craig. — Colorado : Communication Theory, 1999. Vol. 9, No. 2. P. 119–161.
9. Deleuze G. Negotiations. / Gilles Deleuze. — New York : Columbia University Press, 1997. — 221 p.
10. Engels F. Principles Of Communism (1847). *The Communist Manifesto*. 2017. — 52–72 pp. URL: <https://doi.org/10.12987/9780300163209-006> (дата звернення: 07.12.2024).
11. Faucher K. Social Capital Online. / Kane X. Faucher. — London : University of Westminster Press, 2018 — 167 p. — (CDSMS series).
12. Foucault M. À La Vérité et les formes juridiques (1974). / Michel Foucault. — in D. Defert and F. Ewald. Dits et écrits 1954-1988, Vol. II, 1970-1975, Paris : Gallimard, 1994. — 538-646 pp.

13. Foucault M. *The Order of Discourse* (1970). / Michel Foucault. — *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader* : edited by Robert Young. / Boston : Routledge & Kegan Paul, 1981. — P. 48–79.
14. Foucault M. *The Political Technology of Individuals*. / — Foucault Michel. — *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984*. New York: The New Press, 2000. 403-417 pp.
15. Foucault M. *The Subject and Power*. *Critical Inquiry* / Michel Foucault. — Chicago : The University of Chicago Press, 1982. Vol. 8, No. 4. — P. 777–795.
16. Foucault M. *The Courage of Truth*. / Michel Foucault. — Palgrave Macmillan, 2011. — 364 p.
17. Foucault M. *What is Enlightenment?*. / Michel Foucault. — *The Foucault Reader*, New York : Pantheon Books, 1984. — 32-50 pp.
18. Fuchs C. *Communication and Capitalism: A Critical Theory*. / Christian Fuchs. — London : University of Westminster Press, 2020. — 386 p. — (CDSMS series).
19. Galloway A. R. *The Exploit: A Theory of Networks*. / Alexander R. Galloway, Eugene Thacker. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 2007. — 196 p. — (Electronic Mediations; vol. 21).
20. Galloway A. R., Thacker E. *Protocol, Control and Networks*. / Alexander R. Galloway, Eugene Thacker. — Grey Room, 2004. Vol. 17. — P. 6–29.
21. Gergen K. *Self and Community in the New Floating Worlds*. / Kenneth J. Gergen. — Swarthmore College, In *Mobile democracy: Essays on society, self and politics*, ed. Kristóf Nyíri. Vienna: Passagen, 2003. — 103 – 114 pp.
22. Guignon C. *Authenticity*. / Charles Guignon. — *Philosophy Compass: Volume 3, Issue 2*, 2008. — 277-290 pp.
23. Guignon C. *On Being Authentic: Thinking in Action*. / Charles Guignon. — New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2005. — 102 p.

24. Habermas J. Ein neuer Strukturwandel der Öffentlichkeit und die deliberative Politik. / Jürgen Habermas. — Berlin, Germany : Suhrkamp Verlag, 2022. 108 s.
25. Hall G. Digitize This Book! The Politics of New Media, or Why We Need Open Access Now. / Gary Hall. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 2008. 303 p. — (Electronic Mediations; vol. 24)
26. Hall S. Critical Dialogues in Cultural Studies. / Stuart Hall. Edited by David Morley and Kuan-Hsing Chen — New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2005. — 529 p.
27. Han B.-C. Transparenzgesellschaft. / Byun-Chul Han. — Berlin: Matthes & Seitz, 2012. — 91 s.
28. Hardt M. The Global Society of Control. / Michel Hardt. — Discourse, 1998. Vol. 20, No. 3. — P. 139–152.
29. Hassan R. The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life. / Robert Hassan. — London : University of Westminster Press, 2020. — 199 p. — (CDSMS series).
30. Hui Y. Machine and Sovereignty: Towards a Planetary Thinking. / Yuk Hui. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 2024. 341 p.
31. Irwin S. Living by the Algorithm: Smart Surveillance and the Societies of Control. / Sean Irwin. — Humanities and Technology Review, 2015. Vol. 34. — P. 28–69.
32. Jardine E. The Dark Web Dilemma: Tor, Anonymity and Online Policing. / Eric Jardine. — London : Chatham House, Paper Series No. 21, 2015. — 13 p.
33. Jordan T. Information Politics: Liberation and Exploitation in the Digital Society. / Tim Jordan. — Pluto Press, 2015. 232 p.
34. Jordan T. The Digital economy. / Tim Jordan. — Cambridge : Polity Press, 2020. — 243 p.

35. Kant I. *An Answer to the Question: What is Enlightenment? / From Perpetual Peace and Other Essays on Politics, History, and Morals.* Translated by T. Humphrey : Hackett Publishing, 1983. — 162 p.
36. Lyotard J.-F. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge.* / Jean-Francois Lyotard. — Manchester : Manchester University Press, 1983. — 110 p. — (Theory and History of Literature; vol. 10).
37. Mejias U. A. *Off the Network: Disrupting the Digital World.* / Ulisses Ali Mejias. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 2013. — 224 p. — (Electronic Mediations; vol. 41).
38. Papacharissi Z. *A networked self : identity, community and culture on social network sites.* / Zizi A. Papacharissi, editor. — New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2010. — 328 p.
39. Pinfield S. and others. *Open Access in Theory and Practice.* / Stephen Pinfield, Simon Wakeling, David Bawden, Lyn Robinson. — New York : Routledge Taylor & Francis Group, 2021. — 244 p.
40. Poster M. *Critical Theory and Poststructuralism: In Search of a Context.* / Mark Poster. — London : Cornell University Press, 1989. — 172 p.
41. Poster M. *The Second Media Age.* / Mark Poster. — Cambridge: Polity Press, 1995. — 194 p.
42. Rheingold H. *Smart Mobs: The Next Social Revolution.* / Howard Rheingold. — Cambridge, MA : Perseus Publishing, 2002. — 291 p.
43. Saco D. *Cybering Democracy: Public Space and the Internet.* / Diana Saco. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 2002. 297 p. — (Electronic Mediations; vol. 7)
44. Schroeder R. *Social Theory after the Internet Media, Technology and Globalization.* / Ralf Schroeder. — London : UCL Press, 2018. — 196 p.
45. Shaviro S. *Connected, or what is mean to live in the Network Society.* / Steven Shaviro. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 2003. 290 p. — (Electronic Mediations; vol. 9)

46. Southwood I. Non-stop Inertia. / Ivor Southwood. — Winchester : Zero Books, 2011. 82 p.
47. Stadler F. The Digital Condition. / Felix Stadler. — Cambridge : Polity Press, 2018. — 204 p.
48. Strahilevitz L. A Social Networks Theory of Privacy. / Lior Strahilevitz. — John M. Olin Program in Law and Economics Working Paper No. 230, 2004. — 66 p.
49. Thacker E. Biomedia. / Eugen Thacker. — Minneapolis : University of Minnesota Press, 2004. — 226 p.
50. Thorsten T. Anonymity: The Politicisation of a Concept. / Thiel Throsten. — In Book of Anonymity, edited by Anon Collective. Milky Way, Earth: Punctum Books, 2021. pp. 88 –109.
51. Timcke S. Capital, State, Empire: The New American Way of Digital Warfare. / Scott Timcke. — London : University of Westminster Press, 2017 — 187 p. — (CDSMS series).
52. Van Dijck J. A. The Network Society: Social Aspects of New Media. / Jan van Dijck. — London : SAGE Publications Ltd, 2006. — 292 p.
53. Van Dijck J. The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media. / Jose van Djick. — New York : Oxford University Press, 2013. — 228 p.
54. Van Dijck J. The Platform Society: Public Values in a Connective World. / Jose van Dijck, Thomas Poell, Martin de Waal. — New York : Oxford University Press, 2018. — 226 p.
55. Wawra D. Privacy in Times of Digital Communication and Data Mining. / Daniela Wawra. — International Journal of English Studies, 2014. Vol. 25, No. 2. — P. 11–38.
56. Wilkie R. The Digital Condition: Class and Culture in the Information Network. / Rob Wilkie. — New York : Fordham University Press, 2011. — 239 p.

- 57.Щербина М. Особистість у мережі: комунікація, ідентичність, гендер. / Марія Щербина. — Проблема людини у філософії : Матеріали XXVII Харківських міжнародних сковородинівських читань (ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди», 27–28 вересня 2019 року). — Харків : Майдан, 2019. — 439-443 с.
58. Про підтверджені сторінки та профілі | Довідковий центр Facebook. *Вхід на Facebook | Facebook*.
URL: <https://www.facebook.com/help/196050490547892> (дата звернення: 07.12.2024).
- 59.What is Identity Verification? | Silverfort Glossary. *Silverfort*.
URL: https://www.silverfort.com/glossary/identity-verification/#elementor-toc_heading-anchor-2 (дата звернення: 07.12.2024).